A BAKONY-HEGYSÉG ÉS A BAKONYALJA TERMÉSZETI EMLÉKEI

ÍRTA:
FÖLDVÁRY MIKSA

Különlenyomat az Erdészeti Lapok 1933. évi I., III., V., VI., VII—VIII., IX. és X. füzeteiből.

Stádium Sajtóvállalat R.-T., Budapest, Rózsa-utca 111.

Leltári szám: 99/2014.
Csoport szám: V
S. III. - III. -

A Bakonyhegység és a Bakonyalja természeti emlékei

írta: Földváry Miksa.

A multban különösen a külföldi közvélemény elképzelése szerinti áthatolhatatlan sűrűségű, zordon erdőrengetekben bővelkedő, vadpatakokkal átszelt, félelmetes ragadozó állatokat, romantikus hajlamú betyárokat, barlangokban meghúzódó, útonálló szegénylegényeket elrejtő, őserdőkben és egyéb természeti kincsekben gazdag Bakony külső képe és érdekes élete az utolsó évszázadban alaposan megváltozott: a hatalmas erdőségekből tetemes részt kiirtottak és más gazdasági mívelés alá vettek; az erre nem alkalmas terepen álló őserdők állományát is nagyobbára kihasználták s bizony a Bakonyban ma nemcsak őserdőket nem lehet találni, hanem a korosabb állományok is felette ritkák vagy legalább is nem érintetlenek.

Ezzel természetszerűleg karöltve járt az állatvilág és a növényzet több fajának megkevesbedése, sőt teljes kipusztulása is.

Mindezen nincs mit sopánkodni, hisz ez a népszaporodás folyamatának szükségszerű következménye és ezért nem lehet kizárólag a most élő nemzedéket korholni és felelőssé tenni, mert a természeti kincseknek gyérülése és kiveszése hosszú idő óta húzódik és így nem új keletű.

Dr. A. Kerner már az 1856. évben ezt írja a Bakonyról:

„Nur die Mitte dieses Gebirges ist noch mit weiten Wäldern bedeckt, während die gegen die Stuhlweissenburger (székesfehérvári) Ebene vorgeschobenen Höhen zum grössten Theile der Wälder ganz und gar beraubt und theilweise in Ackerland umgestaltet sind."

Ellenben a Bakony szívében abban az időben még voltak őserdőjellegű állományok, amelyekről dr. A. Kerner is megemlékezik:

„Nur in jenen Theilen des Gebietes, wo wegen Schwierigkeit des Transportes, sei diese in der grösseren Entfernung von den Ortschaften oder in dem Mangel fahrbaren Wege gegeben,

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

das Holz fast ganz werthlos wird, findet man noch gemischte Laubwälder, welche als wahre Urwälder angesehen werden dürfen."

Mivel időközben az akkori őserdők is kipusztultak, a híres bakonyi rengetegek fenntartásáról ma már nem lehet szó. Keresni kell tehát olyan érdekességeket, ritkaságokat, nevezetességeket a növények és állatok világából és a természet egyéb kincsei közül, melyek a Bakonyra nézve jellegzetesek vagy magukban véve megérdemlik a megőrzést és védelmet.

Sok búvárkodás és szorgos kutatás után sikerült is némi anyagot összegyüjtenem, melyre vonatkozó adatok legnagyobb részét a helyszínen személyesen vettem fel, másik részét az ottani lelkes erdőmérnök-kartársak és természetbarátok jelentették be.

Mielőtt rátérnék a részletes tárgyalásra, szükségesnek tartom előbb körvonalazni azt a területet, melyre jelen leírásom vonatkozik.

Hunfalvy János szerint a Bakony a móri völgylapálytól D.-Ny.-ra a Zala-folyó tágas völgyéig s a Balaton medencéjéből É.-Ny.-ra a Rába síkságáig terjed.

Kimagasló pontjai: a Kőrishegy 713 m, Somhegy 653 m, Kékhegy 656 m, Fekete Hajag 648 m, Papodtető 646 m, Kabhegy 601 m, Öreg futóné 575 m, Pápavár 582 m, Agártető 513 m.

Ezek a hegyek nagyobbára kúp- és kupolaalakúak, mély szakadékokkal, sziklás és meredek oldalú völgyszorosokkal megszabdalva, melyek vad, festői képet kölcsönöznek a hegységnek.

A hegység tömegét mészkő és dolomit alkotja; a talaj sekély és elkopárosodásra hajlamos, sok helyütt (Várpalota, Rátót, Öskü, Tés stb.) karsztjellegű, nyelők és töbörök tátonganak szerteszét. Ezek mohón nyelik el a kevés vizet, mely csak a Bakony lábánál vagy még messzebb, a síkságon kerül a napvilágra. Bővízű források: Csór, Inota, Várpalota, Öskü, Kádárta, Rátót, Nagyvázsony, Tapolca, Tapolcafő és a kutaknak nevezett egyszersmind lakott helyek: Pénzeskút, Lókút, Gyertyánkút, Iharkút, Urkút stb., valamint az áldásos ásványvizek: Balatonfüred, mohai Ágnes, az ugodi Vadkert, Bakonyszentlászló, Pétfürdő, Noszlop, a keszthelyi Hévíz stb.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

A Bakonyt Hunfalvy János a következő főcsoportokra osztja:

1. a várpalotai hegycsoport mélyen bevágott völgyekkel, karsztjellegű oldalakkal;

2. a zirci hegycsoport a híres festői Cuha-völggyel és több sziklás szurdokkal;

3. a bakonybéli a legmagasabb hegykúpokkal, erdőborította hajlatokkal, a szép Gerence völgyével és a meredek sziklafalak közé zárt Kerteskői és Szömörke-völggyel;

4. a veszprém-vázsonyi nagyobbára fennsíkjellegű hegycsoport;

5. a polányi inkább dombvidékjellegű csoport;

6. a füredi csoport a Balaton mellékén;

7. a keszthely-tapolcai dolomit-, illetve bazalt csoport.

Ezekhez lehet sorolni a Nagy- és Kis-Somlót, a díszétől megfosztott Sághegyet és a Szentmártoni dombcsoportot.

Ilyenformán hossza É.-K.—D.-Ny. irányban mintegy 110 km, szélessége pedig É.-Ny.—D.-K. irányban átlagosan mintegy 40 km.

Némelyek csak két főcsoportra osztják a Bakonyt: északi és déli hegycsoportra s a kettő közötti határt a székesfehérvár—celldömölki vasúti vonallal állapítják meg.

A déli csoportnak a Balaton felé hajló és természeti szépségekben oly feltűnően gazdag részét természetvédelmi szempontból „A Balaton környékének természeti emlékei" című munkámban már feldolgoztam*, tehát ezzel a hegycsoporttal most részletesen nem foglalkozom, csupán az újabban birtokomba jutott adatokat közlöm.

Bár a déli csoport Balatonmelléki része természeti szépségek tekintetében tüneményesen kimagaslik a többi felett és a mai Magyarország elvitathatatlanul legfestőibb vidéke, mindazonáltal érdekes képeket nyujt a többi rész és a komoly Nagy-Bakony is és még elég sok kincsével ajándékozott meg engem, a kutató Bakonyjárót, ha nem is szolgáltatta az adatok akkora tömegét, amekkorát a remény és az elképzelés szokta a még ismeretlent övezni.

* Erdészeti Kísérletek, 1928. évf. XXX. kötet, 4. szám, 319—352. old.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

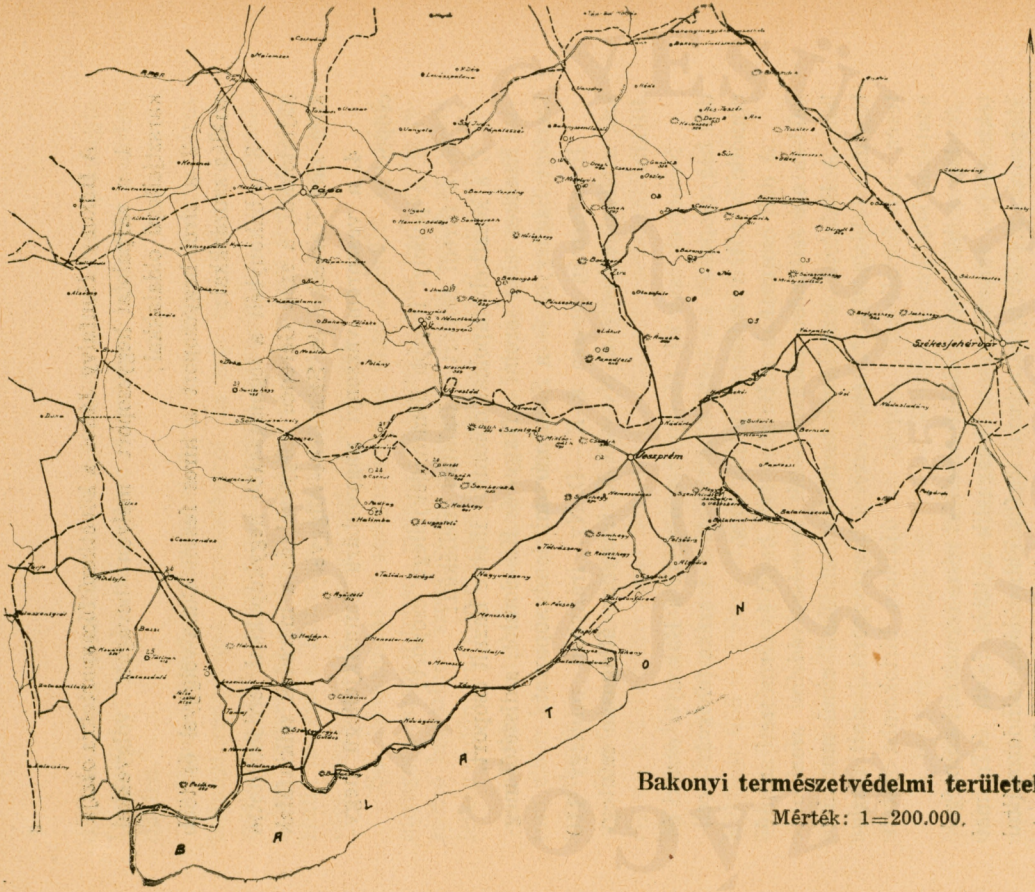

Magyarázat:

1. Szentgáli tiszafás rezerváció.
2. Tekeresvölgy.
3. Barokvölgy.
4. Csöpögővölgy.
5. A Sötéthorogvölgy.
6. Öregfutóné rezerváció.
7. Gaja-szurdok.
8. A dudari bükkös.
9. Az alsóperei tölgyes.
10. A cuhavölgyi véderő.
11. Erdei fenyves-rezervá-ció Bakonyszentlászlón.
12. A hódoséri jegenye-fenyves.
13. A bakonybéli „Szent-kút" rezervátum.
14. Kerteskő szurdoka.
15. Az ugodi birtokosság védelmi területe.
16. A tevelvári erdőrezer-váció.
17. A vasvölgyi rezerváció.
18. A hallgatói erdő.
19. A szeglei bükkös.
20. Kabhegyi bükkösök.
21. Az ajkai volt úrbéresek rezervációja.
22. A csékúti volt úrbére-sek bükköse.
23. A padragi volt úrbére-sek öreg erdőrészei.
24. A szentléleki rezerváció.
25. A tátikai véderdő-rezer-váció.
26. A sümegi városlal.
27. Nagy-Somlő.

Bakonyi természetvédelmi területek.

Mérték: 1=200.000.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

Az összegyüjtött anyagot könnyebb áttekintés végett rendszerbe foglaltam és azt az alábbi címek szerint tárgyalom:

A) Védelmi területek, tájrészletek;
B) nevezetes ritka növények lelőhelye;
C) érdekes, ritka állatok tartózkodóhelye;
D) történeti nevezetességű mondás, legendás, kegyeletes fák;
E) nagyméretű öreg fák és facsoportok;
F) külföldi, különleges, rendellenes növésű fák;
G) nevezetes források;
H) érdekes, szép sziklák;
I) barlangok;
K) a földfelület sajátságos alakulása.

A) Védelmi területek, tájrészletek, rezervációk.

1. *A szentgáli tiszafás rezerváció.*

Ha bakonyi természetvédelmi területek kerülnek szóba, mindenki elsősorban a szentgáli tiszafásra gondol, amiből méltán kitűnik, mily nagy jelentőséget tulajdonít ma a természettudomány és a nagyközönség egyaránt ennek a világhíressé lett erdőnek.

Már Fekete—Blattny által összeállított s az erdészeti jelentőségű fáknak és cserjéknek a magyar állam területén való elterjedéséről szóló nagy munka is megemlékezik ezekről a tiszafákról, utóbb azonban egész irodalma támadt a tiszafásnak, különösen amióta Asbóth István megolvastatta a tiszafatöveket. Érdekes ismertetéseket közölt dr. Jávorka Sándor, dr. Rédl Rezső ismételten is, dr. Gáyer Gyula stb.

Újabbi kutatások során megállapították, hogy a tulajdonképeni tiszafás részeken kívül van még több olyan erdő, amelyben csoportosan vagy szórványosan tiszafák előfordulnak, mégis a legtöbb, bár nagyobbára csúfosan megnyesve és összetörve a szentgáli Miklóspálhegyen és Balogszegen található, mely területek a szentgáli nemesi közbirtokosság tulajdonában vannak.

Tudvalevő dolog, hogy Szentgál község lakosai Mátyás királynak és a későbbi királyoknak vadászai voltak, kik sok kiváltságot, továbbá adómentességet és rengeteg erdőséget kaptak az egyes királyoktól.

Óriási határukban mintegy 40.000 kat. hold erdőt mondhat-

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

tak a magukénak, melyet idők folyamán pusztítottak és írtottak annyira, hogy az erdőtörvény életbelépte idejében már csak 16.000 kat. hold erdő felett rendelkeztek, melyben minden rendszer nélkül gazdálkodtak. Okiratok beszédes tanusága szerint minden birtokostárs vághatott ott, ahol akart és használhatta az erdő minden termékét kénye-kedvére. Elképzelhető az a siralmas kép, melyet ez az agyonsanyargatott, a mértéktelen legeltetéstől és makkoltatástól meggyötört, rendszertelenül használt és felújítatlanul hagyott erdő a szemlélőnek nyujtott. Utóbb nagyobb részét maguk között egyénenként felosztották, míg az 1892. évben az erdészeti hatóság mintegy 1000 kat. holdat véderdővé jelölt ki és így az okszerű gazdálkodásnak megmentett, amellyel biztosította egyúttal a már „vénhedő", kipusztulófélben volt tiszafákat is.

Ez a hatóságilag jóváhagyott gazdasági terv szerint kezelt véderdő három határrészt foglal magában: az ú. n. „Alsóerdők"-et, a „Felsőerdők"-et és a „Bankavári" erdőtestet.

Tiszafák ma már csupán az „Alsóerdők"-ben találhatók 300—460 m magasságban a tenger színe felett és ott is főként az erdészetileg „csatolt tag"-nak nevezett részekben, melyeknek 22/a. és 23/a. a jelzése és összesen 55.0 kat. hold a kiterjedése. Mészkő felett sekély, köves, agyagos homoktalajon áll ez az erdő, melyet sziklatornyok, tömbök és tuskók tesznek festőivé és a körülöttük álló tiszafákkal érdekessé és világhíressé. A terület bejárása nem mondható könnyűnek, mert az É hajlatú oldalak 30° lejtésűek és sok helyütt igen kőfolyásosak. A tiszafák csoportokban, foltokban a terület 20%-át foglalják el bükk, kőris, gyertyán, juhar, tölgy és cser társaságában, mely utóbbiak átlagos kora ma 42 év. A két részletben összeolvasott fiatalabb-öregebb tiszafák száma 32.748 darab.

Ezeken kívül az „Alsóerdők" 11/a., 12/a., 12/b., 13/a., 16/a., 17/a., 18/a., 19/a., 20/a., 20/b., 21/a., 21/b., 22/b., 23/b. és 24/a. jelzésű erdőrészletekben bükk, cser, kőris gyertyán, tölgy között elszórtan összesen még 13,124 darabot olvastak össze.

Mindezek között egyenes, szép törzs alig akad; a legtöbbje a koszorúkötés céljaira évről-évre történt legallyazása következtében elbokrosodott, földre terült, csenevész alakú.

Az utóbbi időben azonban, amióta a gazdasági terv szigorú

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

rendelkezései értelmében a „csatolt részek"-en a fahasználat tiltva van s illetve csak oly mértékben lehetséges, amint azt a tiszafa tenyészeti viszonyai megkövetelik, örvendetes javulás állott be, amit még előmozdít a földmívelésügyi minisztériumnak legutóbbi az az üdvös intézkedése, mely szerint ezeknek a ritka természeti emlékeknek fenntartásához fűződő érdekek védelmében bármilyen fahasználat engedélyezését magának tartja fenn tekintet nélkül arra, hogy az erdő üzemtervi kezelés alatt áll-e vagy nem.

Ez azt jelenti, hogy a fahasználati korlátozás nemcsak az előbb említett erdőrészekre terjed ki, hanem az a magán erdőkre is vonatkozik, amelyek egy része a nemesi közbirtokosság véderdeje 12 tagjával szomszédos, másik része pedig a Borostyánhegy északi oldalán terül el.

Az előbbi terület mintegy 60 kat. holdat foglal el, amelyen a tiszafa vagy csak elvétve található vagy kisebb-nagyobb csoportokat alkot és a tömeges előfordulású tiszafással szemben nemcsak azzal tűnik ki, hogy kevesebb a károsítás, hanem abban is eltér, hogy erősebbek, egészségesebbek a törzsek. Az itt előforduló törzsek száma mintegy 6500 darabra tehető.

Ettől az előfordulástól mintegy 5 kilométernyire légvonalban a 488 m magas Borostyánhegy É., É.-Ny. lejtőin bükk, magas kőris és barkóca, berkenye között fedezte fel dr. Rédl Rezső a tiszafának ez ideig általánosan nem ismert újabbi települését, melynek társaságában látta a Bakony jellemző növényeit, a kilenclevelű fogasirt (Dentaria enneaphylla), a babérka boroszlánt (Daphne laureola) és a kereklevelű körtikét (Pirola rotundifolia).

Ennek a tiszafás magánerdőnek képe siralmas pusztulás tekintetében semmivel sem marad mögötte a bakonyi magánerdőknek és ezek között is kiváló szentgáli magánerdők mögött, sőt a Miklóspálhegy tiszafái ezekhez viszonyítva érintetlen „nebánsvirágok"-nak mondhatók. A még megmaradt élő egyedek száma mintegy 300 darab.

Az új lelőhely Parragi Bálint, Szücs Gábor és Fábián Sándor szentgáli lakosok tulajdonában van, mely magántulajdon ugyan, mivel azonban a legutóbb kiadott kormányrendelet ezeknek a magántiszafás erdőknek használatát is szabályozza, ma már nemcsak a tiszafák fennmaradásában bízhatunk, hanem azok megerősödését és szaporodását is remélhetjük.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

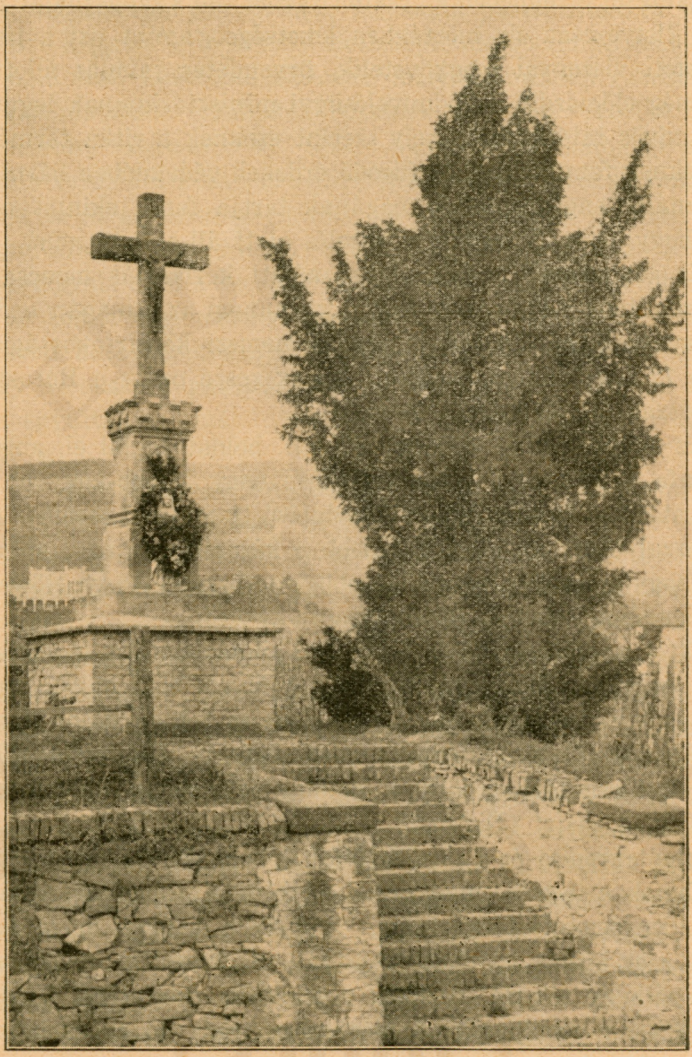

Tiszafa a csopaki szőllőkben, 83 cm. mellm. kerülettel, famagasság 7 m.
Földváry Miksa felvétele.

A szigorú erdészeti rendelkezéseknek kedvező hatásáról a helyszínen magam is meggyőződtem és azt tapasztaltam, hogy a kevésbé elcsenevészedett törzsek máris kezdenek rendbejönni és számtalan helyen egészséges újúlat is mutatkozik.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

Vitéz Tótth László véleménye szerint a tiszafák részint sarjeredetűek, részint magról keltek. Előbbiek a sok nyesés, galyazás, vagdosás következtében a földön elterülő, alig néhány méter magasságra emelkedő bokrok, míg a magról kelt egyedek, különösen a fiatalabbak a hathatós védelem és újabbkori kímélet hatása alatt egészségesek, jó növésűek. Ez a tiszafás az egyedek számát tekintve ugyan jelentős külföldi viszonylatban is, azonban az egyedek korát, illetve a fák méreteit illetőleg messze elmarad más országokban, bár kisebb számban található, de tisztes korú és tekintélyes nagyságú fák alkotta tiszafás terület mögött. Vitéz Tótth László a legidősebb egyedek korát 150 évesre becsüli.

Én magam néhány törzset megmértem és a következő adatokat találtam: 80, 76, 70, 66 stb cm mellmagassági kerülettel.

Összehasonlítva ezeket az adatokat más országokban található tiszfák méreteivel, bizony nincs miért dicsekednünk.

Így például Svájcban Kaltacker mellett Burgdorf-tól északnyugatra a Gerstler-en 730 m magasságban a tenger felett áll egy tiszafa, amely mellmagasságban mérve 4 méter kerületű és csúcsmagassága 18 méter. Ennek korát 1000 esztendőre becsülik. Angliában több temetőben 1300, sőt 1500 éves tiszafákat is lehet találni. Németország legöregebb tiszafája Mecklenburg tartományban van Mönchshagenben, amely fa 1500 éves. Egész Németországban található tiszafák számát legfeljebb tízezerre becsülik, amelyekből mintegy 2300 darab Weilheim és Wessobrunn közötti Paterzell nevű erdőben áll éppen úgy, mint a szentgáli erdőkben más fafajok társaságában és pedig: tölgyek, bükkök, kőrisek, juharok és jegenyefenyők között. Csakhogy milyen tekintélyes nagyságúak ezek a tiszafák! Nem egy törzset találunk 2.5 m kerülettel és 15 m csúcsmagassággal.

De vannak Németországban még erősebbek is: a sziléziai Lauban melletti tiszafa mellmagassági kerülete 5 m, kora 1400 év; a bajor Allgäuban van egy 3.60 m kerületű példány.

Egy másik nevezetes lelőhely Németországban az ershauseni főerdészi kerület Heiligenstadttól délre, melynek Lengenberg nevű részében közel 4000 darab van.

Csehországban a határmenti Krombach községben több igen öreg tiszafa van: 460, 170, 138 cm kerülettel, 8—10 m magassággal. Dr. O. Herr megállapítása szerint (Naturschutz 13. évf. 5.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

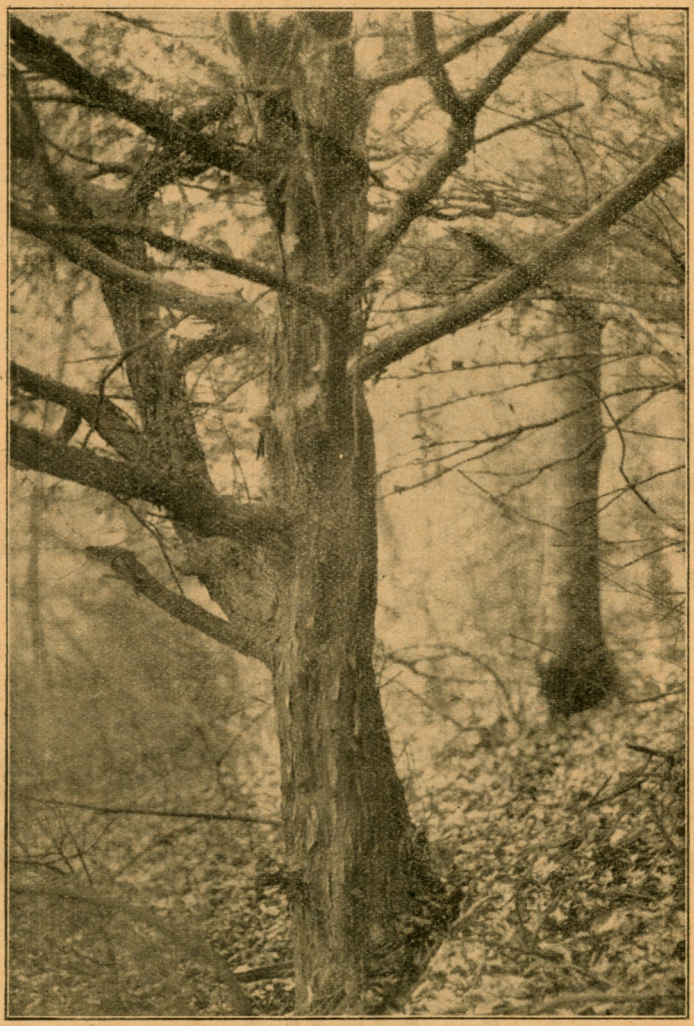

Tiszafa a szentgáli nem. közbirt. véderdejében a Miklóspálhegyen, 80 cm. mellmag. kerülettel, 6 m. famagassággal.
Földváry Miksa felvétele.

szám) a Röse-féle számítás értelmében, mely az évgyűrűre 0.59 mm átlagos vastagságot vesz alapul, az előbb említett legnagyobb fa kora 1241 év.

A Miklóspálhegyen talált egyik öregebb és általam lefényképezett tiszafa mellmagassági kerülete 80 cm. A fenti számítás

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

szerint ennek a fának a kora 243 év volna, ami sok. Az itteni évgyűrűk az előbb említettnél jóval vastagabbak.

Még ki kell térnünk arra a korábban vitatott kérdésre, hogy őshonos-e a tiszafa a Bakonyban.

Fekete Lajos és Blattny Tibor által írt „Az erdészeti jelentőségű fák és cserjék elterjedése a magyar állam területén" című nagy mű nem tartja őshonosnak itt a tiszafát és véleményét a következőképen okolja meg: „Ősrégi idők óta szerzetesek laktak itt s közelfekvő a gondolat, hogy e szerzetesek telepíthették a kolostorukhoz közeli árnyas erdőbe azzal a célzattal, hogy halottak napjára koszorúnak és díszítésül szolgáljon. Erre a célra használja lombját ma is a környék népe (zöld koszorúnak való egyéb növény: fenyő, örökzöld, szép moha itt nem terem) s évről-évre teljesen megfosztja friss hajtásaitól az ágas-bogas tiszafacserjéket."

Dr. Jávorka Sándor, dr. Gáyer Gyula, dr. Dornyay Béla, dr. Rédl Rezső és mások által végzett újabbi kutatások alapján nincs kétségünk a tiszafa szentgáli őshonosságában, mert a Miklóspálhegyen kívül másutt is rábukkantak, jóllehet eléggé megtépázott, siralmas állapotban.

Mivel a tiszafa tömegesebb előfordulási helye É. felé meredeken esik a Séd-patakra, talaja tehát kevés napfényt kap, levegője eléggé párás és az állományt alkotó fafaj, melynek védelme alatt áll a tiszafa, 80%-ban bükk és gyertyán, vagyis árnyékot kedvelő és nyujtó fafaj, ennélfogva minden feltétel megvan a tiszafa kedvező tenyészetére, kivéve a magassági fekvést. Úgy látszik azonban, hogy ez nem akadály, hisz a Bakonyban ilyen alacsony termőhelyen más havasalji jellegű növény is előfordul, mint például az Esztergályi völgyben fölfedezett Primula auricula, továbbá a havasi s illetve havasalji Allium victorialis a Barokvölgyben, amely növényekről később lesz szó.

Dr. Gáyer Gyula egyik művében ezt írja: „Az a fa, mely valahol nem őshonos, vagy a betegségek iránt való fogékonyságával vagy rossz csiraképességével szokta idegen mivoltát elárulni."

Ha ezen az alapon vizsgáljuk a szentgáli tiszafást, minden tartózkodás és fontolgatás nélkül azt kell állítanunk, hogy a szentgáli tiszafa igenis őshonos, mert amely fa annyi vihar után, oly sok nyesés, galyazás, pusztítás, rombolás, vagdosás ellenére

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

fenn tudta magát tartani, sőt a multban természetes úton felújult és ma is felújul, mert magról kelt egyedeket sűrűn lehet találni, — az a fafaj feltétlenül őshonos.

Végül az őshonosság mellett szólhat a „Tiszaaljai völgy" elnevezés is, mely völgy Szentgáltól K felé húzódik a Miklóspálhegy irányában.

Talán azért, mert oly igen kevés van belőle és volt a multban is, vagy talán mert nemcsak galyait használták koszorúkötésre és díszítésül, hanem szép fája is keresett cikk volt, a tiszafa mindenkor az emberi érdeklődés tárgya volt. Vesztére. A károsítók közé az emberen kívül az állatok is szegődtek. Prof. Migula a Dermbach kerületben fekvő Ibengarten tiszafáiról azt állapította meg, hogy csak igen kevés magból lesz csemete. Ennek okát abban látja, hogy bogyótermésének piros húsa édes lévén, azt a rigók, seregélyek szívesen eszik, a húsos köpenyt megemésztik, ellenben a barna magot sértetlenül ismét a napvilágra hozzák, melyet azután az egerek fogyasztanak el télen. Így tehát szerinte nincsen mag, amely csirázzék. Viszont azonban a madarak a termés elfogyasztásával a magot távolabbi vidékre elhurcolják s így megtörténhetik, hogy egyes példányok ott is felnőnek, ahol eddig nem fordult elő a tiszafa.

Migula ugyanott azt is tapasztalta, hogy a csemetéket és fiatal fácskákat az őzek és nyulak lerágják, ami feltünő jelenség, hisz eddigelé a köztudatban az a tapasztalat élt, hogy magja is, levele is mérges, mely utóbbitól a házi emlős állatok és szárnyasok megbetegednek, sőt el is hullanak.

A tiszafa árnyékot tűrő és kívánó természetét, felújítását és fenntartását illetőleg a német erdészeti szakemberek és botanikusok véleménye többé-kevésbé egybehangzó.

Burckhardt H. erdőigazgató még 1865-ben azt írja, hogy a tiszafának sem a tarvágásos gazdálkodás, sem a szálaló gazdaságban tartott sűrű koronájú bükkös nem kedvez, hanem a némi világosságot nyujtó elegyes és a természetes felújításos gazdálkodásra berendezett erdőben érzi magát jól.

Fr. Jaenicke szerint a tiszafa a hosszantartó beárnyékolást nem szívesen tűri. Attems gróf egyrészt elismeri, hogy a tiszafa valamennyi erdei fa között a leginkább bírja az árnyékot, de a túl-

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

ságos és állandó beárnyékolást mégis megsínyli. Végül B. Schaefer határozottan kijelenti, hogy a túlságos beárnyékolás árt a tiszafának, ellenben a hézagosabb, elegyes, aljanövényzettel benőtt erdő felel meg igényeinek leginkább.

Mivel a szentgáli környezet és a termőhely kedvezni látszik a tiszafának és minthogy a hatósági védelem, felügyelet és ellenőrzés az utóbbi időben igen hathatós és szigorú, joggal remélhető, hogy ez a ritka fa a Bakonyban nemcsak fennmarad, hanem virulni és gyarapodni is fog.

2. A Tekeresvölgy.

Ez az aszóvölgy dr. Dornyay Béla szerint a Séd völgyéből visszahátráló erózió folytán egyike a legszebb megfordult völgyeknek, mely asszimetrikus szerkezetű, vagyis jobbpartján sziklafalak tornyosulnak, balpartján pedig lankás völgyoldalak húzódnak.

Méltó a nevéhez, mert nemcsak únos-untalan kigyózik és zeg-zugosan kanyarog, hanem lépten-nyomon más és más arculatot mutat; hol fantasztikus sziklák merednek az égnek, a másik oldalon pedig hullámos térszínen szántóföldek tarkállanak, hol szelíd gyepes halmok váltakoznak bozóttal gyéren fedett, vadul szaggatott sziklaélekkel, másutt pedig az erdő borítja be elsímító leplével a sívár, köves talajt s csupán imitt-amott fehérlik ki egy-egy mészkő szikla kopasz fala. Nyugati vége felé zord sziklatornyok füves völgyfeneket zárnak körül, melyen néhány százados kocsányos tölgy, a régi szép erdő utolsó maradványa áll.

Ez a rész Nemesvámos község határában dr. Óvári Ferenc felsőházi tag birtokához tartozik. Az oldalakon a sziklák aljáig rossznövésű gyertyán- és tölgysarjak állanak, a völgyfeneken pedig a régi szép erdőből már csak 20 hatalmas tölgyfa maradt meg.

A húsz fa egymástól 20—25 lépésnyi távolságban csoportot alkot s ha kevés is van belőle, fenntartásra éppen ezért érdemes, mert jónövésű, egészséges fák és tekintélyes méretűek. A lemért mellmagassági kerületek között a következők szerepeltek: 270, 273, 277, 285, 289, 333, 335, 338, 345, 371 cm.

Nagy kár, hogy a multban több öreg egyedet kivágtak.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

Tekercsvölgy részlete, sziklákkal.
Földváry Miksa felvétele.

Az egyik törzs vágáslapján 170 évgyűrűt olvastunk meg; ennek átmérője a bütün 94 cm volt.

Innen Ny s illetve D felé mindinkább ellaposodik a völgy; K felé bizarr, festői dolomitsziklákkal, várromszerű, csipkés sziklafalakkal és tornyokkal ékes gyepes legelők következnek.

Amily változatos képekben gazdag a völgy, oly sokféle a tulajdonjog és több község határába is esik.

Az egész völgynek természetvédelmi területté való kijelöléséről szó sem lehet s annak ma már nem is volna sok értelme, hisz az ember kezének munkája mély nyomokat hagyott benne; egyes részleteket azonban érdemes kijelölni és fenntartani.

3. Barokvölgy.

A Bakony keleti részén már Fejér megyében Ny—K irányban nyúlik el a Barokvölgy, melynek kezdete közvetlenül Királyszállás mellett van s mintegy 8 km hosszúságban kigyózva halad Bakonykúti felé.

Ezt a vadregényes völgyet sokan Burokvölgy névvel illetik.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

de dr. Dornyay Béla kimutatja, hogy ez az elnevezés helytelen és a „Barok"-nak a környékbeli német lakosság által Wuruk-nak ejtett szavából keletkezett, amelyet a katonai térképészek ebben az alakban vettek át, holott a Barok szó ősi eredetű és már a XIV. században ezzel a névvel említik az itt létezett s a fejérvári keresztesek birtokában volt községet.

A keskeny Barokvölgy Isztimér község határában fekszik, egészben erdővel van borítva és festői sziklacsoportokban, sziklafalakban és tornyokban bővelkedik.

Mindjárt az elején Királyszállástól mintegy 1 km-nyire van a Mátyás király asztala nevű lapos dolomitszikla; néhány száz lépésnyire tovább meredek sziklafalak nyirkos odujában Rózsa Sándor barlangja. Jobbról-balról meredek sziklák súlyos terhe fekszik a lelkünkre, mely nyomasztó érzést még fokozza a sötét völgy ijesztő némasága. Ez a templomi csend, melyet most sem a tarka madár vidám éneke, sem a szikláról-sziklára bukó csermely csacsogása nem szüntet meg, a völgy fenekén haladó kutató vándor idegeire eleinte megnyugtatólag hat, utóbb azonban terhessé válik s a köves mederbe ide kívánja a beszédes, csobogó vizet és a nyirkos, párás levegő helyett ragyogó napfény után sóvárog.

A völgynek éppen ez a jellege biztosítja a benne élő növény és állafajoknak létét és fennmaradását s ez teszi a völgyet nevezetessé.

Mivel a meder feneke helyenkint csak 5 lépés széles és legnagyobb szélessége a 20 lépést nem haladja meg, viszont két oldalt 70—80 m magas sziklafalak merednek az ég felé, nagyon is érthető, hogy a napsugár csak nehezen tud a völgy fenekére furakodni. Helyenkint sziklapadok lépcsőzetesen emelkednek felfelé, melyek felséges vízesést tudnának előidézni, ha nem a víztelen Bakonyban volnának.

Ennek az erősen beárnyékolt völgynek meredek, sziklás lejtőin fedezte fel dr. Jávorka Sándor dr. Rédl Rezső társaságában a Bakony egyik botanikai ritkaságát, az Allium victorialis-t, melyről később még szó lesz s amely itt bőven található más érdekes növényekkel együtt.

Az állatvilágból nyuszt, nyest, vadmacska, róka, borz, továbbá szarvas, őz, vaddisznó tanyázik itt; a madarak közül a sólyom, erdei fülesbagoly, héja, vércse, ölyv, kuvik és sok apró

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

énekesmadár fészkel a Barokvölgyben, melynek nagy része a honvédkincstár tulajdonában van és véderdőnek van kijelölve.

Az a körülmény, hogy ez a terület véderdő s mint ilyen különleges kezelésben részesül és szigorú hatósági felügyelet alatt áll, — minden természetbarátot, botanikust és zoologust teljes mértékben kielégíthet. A véderdő fogalma több tekintetben fedi a természetvédelem fogalmát, más szóval mindazok a területek, melyek véderdőként kezeltetnek és használtatnak, már magukban is biztosítják az azokban található természeti kincsek fennmaradását, különösen abban az esetben, ha az azokról készült gazdasági tervekben a természeti kincsek megóvására a figyelem külön is fel van híva.

A barokvölgyi védett terület abból a szempontból is számottevő, mert tekintélyes nagyságú, hisz a m. kir. honvédkincstár tulajdonában levő rész maga 445.6 kat. holdat tesz ki; melyet hatóságilag jóváhagyott gazdasági terv szerint kezelnek.

Erdőrendezési szempontból több részletre különül el a termőhelyi viszonyok, fafaj és ezek kora szerint. Általában véve sekély, többé-kevésbé köves, helyenkint sziklás, más helyen azonban különösen a kisebb-nagyobb katlanokban, sötét völgyzúgokban üde, televényes talajt is találunk. A völgy oldalai nagyobbára meredekek, helyenkint 25°—30° lejtők vannak, sőt meredek, függőleges sziklafalak sem ritkák. A tengerszint feletti magasság 300 és 400 méter között váltakozik. Az erdőt alkotó faállomány középkorú s abban a következő fafajok vannak képviselve: bükk, gyertyán, kőris, cser. nyír, tölgy, juhar, melyek csaknem kizárólag magról keltek.

A változatos fafajok alkotta állomány társaságában érdekes és ritka aljanövényzet él, amelyet később fogunk ismertetni.

© OÉE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

4. CSÖPÖGŐVÖLGY. (Nemzeti)

Mint szép erdei táj érdemel figyelmet a Csöpögő vadregényes völgye, mely a székesfehérvári püspökség tési erdejében mintegy 2 km hosszúságban részint fiatalos, részint szálerdőben, majd tisztások között húzódik.

Bogár Pál főerdőmérnök közlése szerint a fiatalos részen a Csöpögő erdőrészlethatár a 4. tag c) és d) erdőrészlete között; az idős állománynál ugyancsak erdőrészlethatár az 5. tag d) és f) erdőrészlete között, valamint ugyanezen tagnak tisztás és most beerdősített b) és g) erdőrészlete között.

A részletes erdőleírás szerint a 4. c) talaja elég mély, humuszos, helyenként sziklás, lombbal fedett homokos agyag; termőhelyi osztály IV.; cser 0.4, bükk 0.4, gyertyán 0.2, kor 15 év, s = 0.7, növ. 9.8%; fatömeg 627 m³; területe 64.0 kat. hold.

A 4.—d) erdőrészlet talaja sekély, humuszban szegény, gyepes, homokos agyag, É, ÉK, 15°—20°; bükk 0.8, gyertyán 0.2, számos nyár, kor 5 év, s = 0.6; területe 5.8 kat. hold.

5.—d) erdőrészlet területe 42.5 kat. hold, mély humuszos, nyugati szélén igen sekély, köves, sziklás, lombbal fedett, homokos agyag. É, 5°—25°; bükk 1.0, kor 70 év, s = 1.0, fatömeg 8967 m³.

5.—f) erdőrészlet területe 53.5 kat. hold. Elég mély, humuszos, a völgy mentén köves, sziklás, lombbal fedett homokos agyag. É, ÉK 5°—20° bükk 0.8, cser 0.1, gyertyán 0.1, kor 65 év s = 0.9, fatömeg 9079 m³.

A tisztás és újonnan erdősített részek mély talajú, humuszos gyepesedett homokos agyag. É. É. Ny. 5°. A még tisztás részek is erdősítendők lesznek.

Csöpögőben szarvasok, őzek, időnként és alkalomként vaddisznók tanyáznak; ragadozók közül rókák, nyestek; néha borz is mutatkozik.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

Nevét onnan kaphatta, hogy az ú. n. kistés-i forráskút vizét vezeti le a Gajába és a víz kevés lévén, helyenkint csöpög, sőt a mederfenék alatt szivárog a Gaja-patak felé.

A völgy szélessége igen változó, a keskeny részén 8 m; ugyanitt a sziklák, illetve sziklaoldalak magassága a 13 métert is meghaladja; van része, ahol a part magassága 24 m.

A völgyben bükk, kőris, cser, hárs, gyertyán, fűzféléken kívül som-, fagyal-, kecskerágó-, mogyoróbokrok vannak; a sziklák mohákkal fedettek.

A Csöpögő főérdekessége az idős faállományok között vonuló szakaszán van. Itt a víz, amely esők, hóolvadás alkalmával hatalmas áradattá duzzad, az idők folyamán óriási sziklatömböket mosott ki a mederből és hengerített vad össze-visszaságba úgyannyira, hogy ha az ember a mederben végig akar haladni, valóságos sziklamászásokat kell végeznie. A part helyenként beomlott s az ott lévő fák is vele együtt estek, hajoltak a völgybe.

5. A SÖTÉTHOROGVÖLGY.

Ez a völgy festői alakzatokban talán még gazdagabb és vadregényesebb, mint az előbbiek, bár rövidebb. Két oldalán zord, félelmetes sziklák tornyosulnak az ég felé, hatalmas falak merednek le reánk és a sötét erdő misztikus homályba burkolja az egész völgyet, mely tulajdonjogilag a honvédkincstár és a székesfehérvári püspökség között oszlik meg és a püspöki erdőben álló Prohászka bükkfájától D irányban haladva mintegy 200 méternyire eléri az ösküi m. kir. honvédkincstári erdőhivatal kezelése alatt álló honvédkincstári véderdőt. Az ebben húzódó völgynek szűk és sziklás része mintegy 800 m hosszú, üzemtervi kezelés alatt áll mint véderdő, melynek egész kiterjedése 542.6 kat. holdat tesz ki.

A Sötéthorogvölgynek a honvédkincstár tulajdonában levő és természetvédelmi területté kijelölendő vadregényes, festői része a B. gazdasági osztály 3. tag a) és b) részleteit foglalja magában és egészben 65.3 kat. hold kiterjedésű. Az oldalak sziklásak, a völgyfenék talaja köves agyagtalaj. A terület 450 méter-

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

nyire fekszik a tenger felett. A magról keletkezett állomány mintegy 40 éves, melyet bükk, cser, gyertyán, kőris, tölgy fafajok alkotják.

A Móroctető és a Bérhegy dolomitsziklái közé szoruló Szurdokvölgy mintegy 20—30 m széles, két oldalán 40—50 m magas csipkés sziklatornyok határolják, melyekről leszakadt óriási tömbök zöld mohával teljesen elborítva hevernek a csendes völgy mélyén.

Víz nem csörgedez benne.

Ez a némaság még fokozza félelmetes zordonságát és sötétségét, melyet csak a déli napsugár derít fel némileg. Innen ered neve is, amennyiben a sötét völgynek alakja a horogra emlékeztet. Ennek a völgynek északi része a székesfehérvári püspökség erdejében van, mely szintén üzemtervi kezelés alatt áll és a B) gazdasági osztály 25/d és 26/a jelzésű erdőrészletekhez tartozik. Az előlbi É kitettségű 15—25° lejtéssel, melynek faállományát 0.8 sűrűségű 45 éves bükk, kőris és lúcfenyő alkotja, míg a 26/a rész faállománya 0.9 sűrűségű 80 éves bükk-, kőris-, szil-, hársfából áll. Kitettsége É. K. 35° lejttel. A völgy fejét a Kőpajta-kunyhó mellett több igen nagy és öreg fa árnyékolja be, melyek méretei a következők:

bükk	342	cm	mellmagassági	kerülettel	34	m	magassággal
„	372	„	„	„	36	„	„
„	362	„	„	„	34	„	„
szil	360	„	„	„	36	„	„

A Sötéthorogvölgy nemcsak természeti szépségei miatt érdemel figyelmet, hanem azért is méltó arra, hogy természetvédelmi területté kijelöltessék, mert benne nevezetes és ma már eléggé ritka állatok élnek, így a nyuszt, nyest, vadmacska, továbbá a róka, borz; előfordul a szarvas, őz és vaddisznó is; a madarak közül a sólyom, erdei fülesbagoly, csuszka stb. fészkel itt.

Már többször találtak a völgy fenekén a sziklákról lezuhant szarvasok és őzek tetemeire.

Ha ebben a völgyben a felsorolt állatok lelövését és elfogását megtiltanák, akkor ez a terület valóságos állatvédelmi rezervá-

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

A bakonynánai Gaja szurdok (Római fürdő) és vízesés.
Földváry Miksa felvétele.

cióvá is lenne, ami pedig igen lényeges és fontos körülmény a Bakonyban, hol tudvalevőleg eléggé kevés az állatvilághoz tartozó fajok és egyedek száma.

6. ÖREGFUTÓNÉ REZERVÁCIÓ.

Az elragadó kilátást nyújtó Öregfutóné (575 m) triangulációs csúcsa alatt terül el a székesfehérvári püspökségnek üzem-

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

tervi kezelés alatt álló erdeje, melyben a tési B) gazdasági osztály 14/c részletét ma még érintetlen elegyes fafajú közel száz éves állomány alkotja.

Ez az erdőrész, mely egészben 34.8 kat. hold kiterjedésű, szinté alkalmas volna rezervációnak.

A közép mély, televényes, helyenkint köves, sziklás, lombbal fedett homokos agyagtalajon jó záródású közel száz éves bükk (0.7), magas és virágos kőris, gyertyán, juhar, szil (0.3) faállomány díszlik, melynek növekedése kifogástalan; a bükk kat. holdankinti fatömege a 160 m^3-t meghaladja.

Ennek az erdőrésznek örök időkre való fenntartása a faállományt alkotó fafajok változatossága és az állomány kora miatt felette kívánatos, mely esetben azonban célszerű volna a szomszédos 14/d számú részletben, melyben már volt ritkító vágás, a kihasználást óvatosan és hosszabb idő alatt lefolytatni, hogy a szélnek erősen kitett oldalon levő állomány szélkárosításnak ne legyen kitéve.

7. GAJA-SZURDOK.

„Ha kerteskői — Bakonybél és Somhegy közti — gugyor a látogatókat szent borzalommal tölti el, megtörténik ez eme kevésbé figyelemre méltatott helyen százszor nagyobb mérvben, minthogy a sziklavölgy terjedelme hosszabb, csoportozatainak változékonysága kitünőbb... És e tekintélyes és kemény sziklákon keresztül tört magának utat a garázda hegyi patak, majd vályúformára kimosva a kalapács hatalmas ütéseinek makacson ellentálló kőtömegeket, majd egy-két lábnyi átmérőjű, mozsár idomú mélyedéseket legalább is ezer éves forgásával esztergályozva."

így lelkesedik Römer Flóris a Bakonyról írt könyvében Nádasdy Pál gróf bakonynánai erdejét átszelő Gaja-patak sziklás szurdokáról, melyet Római fürdő névvel tiszteltek meg.

Meg kell jegyezni, hogy ennek a helynek s illetve az itteni vízeséseknek és medencéknek a rómaiakhoz semmi közük sincsen, sohasem volt ez római fürdő. A hely elnevezése állítólag onnan ered, hogy egy tanító valamikor túlzott lokalpatriotizmusból találta ki ezt a nevet, hogy nagyobb figyelmet ébresszen a kétségtelenül vadregényes, érdekes szurdokvölgynek.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

Tésről Bakonynánára menve s a híres tési szélmalmok egyikét mellőzve erdőkön keresztül a Vadalmási malomhoz érünk, a Gaja-szurdok torkolatához és az uradalmi vadaskert kerítéséhez, hol már hallható a vízesések tompa morajlása.

A mintegy 3000 kat. hold kiterjedésű vadaskerten keresztül kígyózva kanyarog a Gaja-patak nagy mozzanatok felé sietö csobogó vize, majd toronymagas sziklafalak közzé szorulva az alig néhány lépés széles szurdokban habozva és sisteregve, zúgva és mormolva csúszik le három vízesést alkotva a símára mosott sziklaoszlopokon és kivájt teknőkben. A három medencében, melyek vizében a legmagasabb férfi is elmerülne, egy-egy pillanatra szinte meghökkenve megnyugszik a habozó víztömeg, majd még egyszer leveti magát a lekoptatott sziklapadon, hogy utána szinte félve és rettegve meghúzódjék az üde lapú hatalmas levelei alatt.

Ezek a tajtékzó vízesések, a festői mészkősziklák, a szűk szurdok páratlan nevezetességgé varázsolják ezt a helyet, mely erdővel van körülvéve és melynek elbűvölő szépsége és becse a vízhez van kötve.

Tehát csupán a vízeséseket tápláló forrás létét kell biztosítani.

8. A DUDARI BÜKKÖS.

Ugyancsak Nádasdy Pál grófnak hitbizományi erdejében, az állítólag tatár ivadékú lakossággal kérkedő Dudar község határában találtunk egy még érintetlennek látszó bükköst, mely az üzemtervben a 11/b számmal van jelölve és 10.4 kat. hold kiterjedésű.

Ez az erdő mészkő kőzeten közepes minőségű erdei talajon áll 5°—10° hullámos terepen, D és K kitettséggel 350 méternyire a tenger felett. Az erdőt alkotó fafaj bükk kevés cserrel és gyertyánnal elegyülve. Kora 100 év. Az átlagos famagasság 22 m; a kat. holdankinti fatömeg 280 m^3.

9. AZ ALSÓPEREI TÖLGYES.

A Bakonynána község határában fekvő alsóperei erdő Nádasdy Ferenc gróf által az 1722. évben alapított hitbizomány egyik tartozéka, melynek javadalmasa jelenleg szintén Nádasdy Pál gróf.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

150 éves tölgyes, cseres, Nádasdy gróf alsóperei erdejében.
Földváry Miksa felvétele.

Ennek a hitbizományi uradalomnak alsóperei gazdasági osztályú erdejében a 4/a és a 22/d jelű részletek tölgyes állománya mindenképen érdemes a természeti emlékként való kijelölésre.

A 4/a részleten 1.6 kat. hold kiterjedés mellett mészkőkőzeten, jó erdei talajon, 5° hullámos síkon van egy 160 éves 0.5 záródású kocsánytalan tölgy- (0.4) és cserállomány (0.6), mely alatt 0.8 záródású 4—5 éves tölgy (0.5), cser (0.5) fiatalos települt meg.

Ezt a részletet csupán egy keskeny nyiladék választja el a 22/d jelű résztől, melyet 21.9 kat. hold kiterjedésben, 5°—10° lejtésű területen 0.7 záródású 150 éves kocsánytalan tölgy (0.4) és cser (0.6) állomány borít 0.6 záródású 3 éves fiatalossal.

10. A CUHAVÖLGYI VÉDERDŐ.

A Cuha völgye a Bakony gyöngye.

A Bakonyból bizonyára ezt ismerik a legtöbben, hisz vasút szalad a fenekén és lehetővé teszi sokaknak, ha futólag is, ebbe a vadregényes, festői helyekkel bővelkedő völgybe való bepillantást.

A ki azonban a változatos képeknek gyors egymásutánban

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

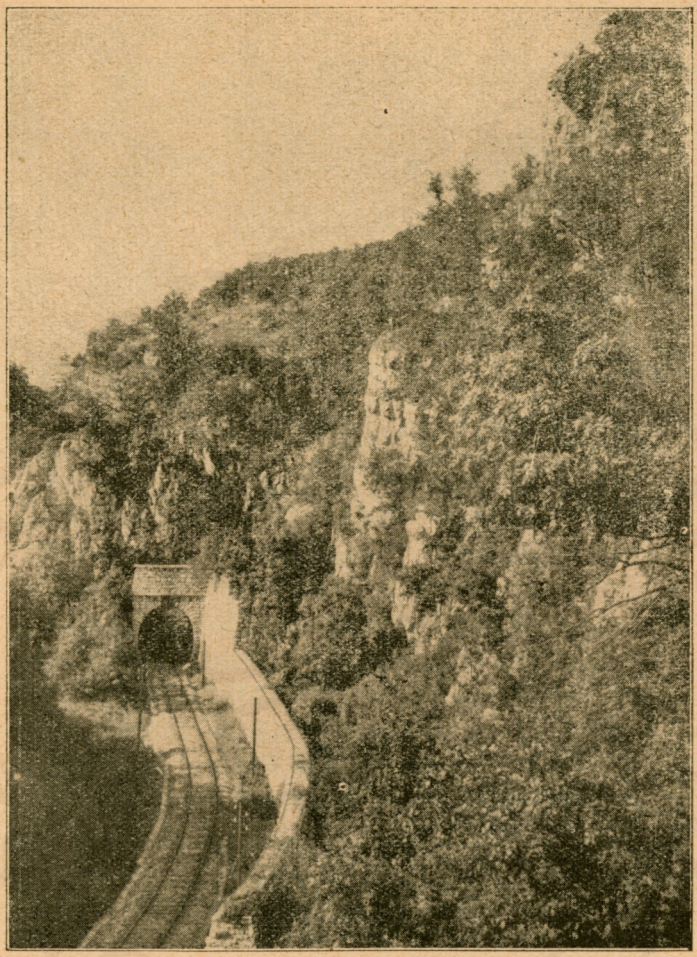

Részlet a Cuba völgyéből (véderdő).

Földváry Miksa felvétele.

való lepergésével nem elégszik meg és mélyebben kíván behatolni a gyönyörű völgy minden szépségének felkutatásába, annak gyalogosan kell megtennie az utat, mint ahogy mi tettük és ahogyon a vándorlásunk során ott talált két külföldi házaspár is háti zsákkal, szeges bakancsban járta a völgyet és a sziklás lejtőket.

Ilyen formán rá fog jönni a vándor arra, hogy ez a völgy kicsinyített mása lehet a Gesäuse-nek, mely meredek sziklafalak

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

közé szorulva az alján alig tud elég helyet adni a kövesmedrű patak mellett a vasútnak és vele párhuzamosan futó műútnak.

Talán csak a tűlevelű erdő sötét komorságával tér el amaz a mi szépséges Cuhavölgyünktől, melynek ha gyér és satnya is a lomberdeje, de derűs és barátságos s tarka madársereg vidám dala tölti be azt.

A Cuha völgyszorosa nagyjában É—D irányú s benne kanyarog a veszprém—győri vasút. Észak felé haladtunkban a Keselyűhegy alatt találjuk a völgy kezdetét, majd erdős vidéket érünk és alagutak és viaduktok változatos képeit csodáljuk. Koch Antal a völgy további részeit így írja le: „A völgyszoros mindinkább keskenyedik, a hegyek lejtői mind meredekebbek lesznek, utóbb függélyes mészsziklafalakká válnak, melyek bizarr alakzatokban, hol tornyokként felnyúlva, hol óriási lépcsők gyanánt követik a folyó folytonos kanyarulatait. Minél mélyebben jut a hegyek közé az ámuló utazó, annál nagyszerűbekké válnak e képek, de annál több fáradsággal jár a szemlélés élvezete."

A völgy nagy része Esterházy Pál gróf tulajdona és annak sziklás, festői része véderdő mintegy 126 kat. hold kiterjedésben; mint ilyen tehát korlátolt használat alatt áll és természetvédelmi szempontból különösebb intézkedéseket nem igényel.

11. ERDEI FENYVES REZERVÁCIÓ BAKONYSZENTLÁSZLÓN.

Ez a terület a Bakony északi lábánál fekszik ott, ahol a vadregényes Cuhavölgy északi kapuja van és ahol a Bakony sziklás hegyi világa hirtelenül véget ér.

Egyszerre más világba jutunk: az éles, zord sziklákhoz szokott lábunk belesüpped a zizegő futóhomokba és a derűs lomberdőket felváltja a sötét fenyves.

Az ősi Vinyepuszta közelében 1000 kat. holdnál is nagyobb kiterjedésben húzódik el ez a fenyőerdő, melynek jelenlegi 100 éven felüli állománya állítólag jelentékeny összegű költség árán létesített mesterséges telepítés eredménye s melyben egyenletes, szép, szálas növésű egyedekből álló sűrű fiatalos és öreg állományokon kívül festői növésű, girbe-görbe, göcsös észcsomoros, a földön kúszó és szélesen elterülő példányokat is találunk.

Célszerű volna ezt a részletet, mely Vinyepuszta mellett a

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

Öreg erdei fenyves a Bakony északi lábánál futó homokon (Bakonyszentlászló).

Földváry Miksa felvétele.

vasút mentén terül el s melynek főállományát 120 éves ilyen elterebélyesedett koronájú, alacsony törzsű, ágas-bogas erdei fenyők alkotják, legalább 10 kat. hold kiterjedésben védelmi területté kijelölni annál is inkább, mert néhány 200 éves kocsányos tölgy és érdekes növésű, öreg kislevelű hárs is tarkítja a sötét fenyvest.

Az itt látott erdei fenyők közül az egyik közvetlenül a föld felszíne felett ágazódik el, hol a főtörzs kerülete 242 cm, a legalsó vastag ág 10 m hosszú, csúcsmagasság 12 m. Egy másiknak kerülete 255 cm, csúcsmagassága 15 m.

A homokgödör mellett a földön elterülő kislevelű hárs egyik ágának kerülete 280 cm, a fa magassága 12 m. Ugyanitt egy másik kislevelű hárs tövéről több sarjadék eredt, a főfa kerülete 256 cm, magassága 18 m.

A részlet szélén két kocsányos tölgyfa áll. Az egyiknek mellmagassági kerülete 330 cm, a csúcsmagassága 20 m, a másiknak kerülete 382 cm, magassága 16 m.

Ez a rezervációnak javasolt erdőrész Bakonyszentlászló község határában van s Esterházy Pál gróf tulajdona.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

Ki kell térnünk itt arra a vitatott kérdésre, hogy a fenyő őshonos-e a Bakonyban.

Valószínűnek látszik, hogy őshonos lúc-, vörös- és jegenyefenyő nincsen a Bakonyhegységben, az erdei fenyő azonban kétségtelenül őshonos, mert erről okleveleink is megemlékeznek, nevezetesen az 1258. évbeli oklevél, melyben szó van a Vinye és Fenyőfő között elterülő fenyveserdőről. Tagányi Károly „Magyar Erdészeti Oklevéltár"-a szerint:

„1258. Dénes szolnoki és bakonyi ispán, a pannonhalmi apátságnak vinnyei jobbágyai és a Churgi falubeli bakonyi erdőóvók közti perben kötött peregyezségről szóló bizonyság levélben mondja, hogy maga helyett a Penkenyő (Penkenw) nemzetségbeli Saul bakonyi (vice) ispánt küldötte ki az ügynek megvizsgálására, aki a szomszédokat s a vidék nemeseit összehíván, azok azt vallották, hogy a vinnyeiek szántóföldje nyugat felől a *fenyőfői* királyi udvarnokokkal s egy *fenyveserdővel* lévén határos, a vinnyeiek azon erdőben mindenkor szabadon legeltethették marháikat és ezt a Churgi falubeli erdőóvók, t. i. Benke Szánagy, Zunka stb. összes társaikkal, a vénekkel és ifjakkal együtt el is ismerték.

Így állván a dolog, az erdőóvók, miután a pannonhalmi apát a perköltségek fedezését magára vállalta, a perről lemondottak azon föltétel alatt, hogy a vinnyeiek ezentúl semmiféle élőfát kiírtani ne merjenek. Mely egyezséget a felek Dénes bakonyi ispán előtt is megismételték.' (I. kötet 10. lap.)

Fekete-Blattny „Az erdészeti jelentőségű fák és cserjék elterjedése a magyar állam területén" című művében azt állítja, hogy a Magyar Középhegység csoportjába sorozott Bakony „erdészetileg fontos jellemvonása, hogy fenyőfája nincs", de másutt elismeri, hogy a dunántúli erdei fenyvesek származásának kipuhatolása szinte lehetetlen.

Botanikusaink újabbi kutatásai kétségtelenné teszik, hogy a fenyőfői pinetum autochton; őshonosságát bizonyítja az itt előforduló számos Pirola-faj is.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

12. A HÓDOSÉRI JEGENYEFENYVES.

Ez a tűlevelű erdő szintén Esterházy Pál gróf tulajdonában van és Bakonyszentlászló község határában, a bájos Hódosér és az Egerkútvölgye összefolyásánál, enyhe lejtésű hegyoldal nyugati részén terül el.

A jegenyefenyő-erdő ugyan csupán három kat. hold kiterjedésű, azonban kis terjedelme mellett is megérdemli, hogy természetvédelmi szempontból foglalkozzunk vele, mert egyrészt talán az egyetlen jegenyefenyves a Bakonyban, másrészt viszonylagosan olyan szép növésű egyedekből áll, hogy erdőgazdasági és növényföldrajzi szempontból is méltó a figyelemre.

Nem kizárólag jegenyefenyő alkotja az állományt, hanem 0.1 elegyarányban a bükk is tarkítja. Átlagos záródása ma már csak 0.7-re becsülhető, mert hótörés miatt az utóbbi években meglehetősen sokat szenvedett, úgy hogy ezideig már mintegy 300 m^3-t szálalva ki kellett termelni.

Az állomány kora 75—80 év.

Kerner „Bakonyer Wald" című, az 1856. évben megjelent művében azt írja, hogy jegenye-, vörös- és lúcfenyőt a Bakonyban még termesztve sem talált.

Valószínű, hogy ez a jegenyefenyves éppen abban az időben keletkezett.

Több törzs mellmagassági átmérőjét megmérve, a következő méreteket találtuk: 135, 161, 170, 176, 193 cm; a csúcsmagasság 30—35 m.

Az erdőrész a Bakony északi részében, 320—330 méternyire a tenger színe fölött, mészkő kőzeten, jó erdei talajon terül el.

Az állomány növekedése megfelelő, az évgyűrűk egyenletesek; a hótöréstől történt károsítástól eltekintve, az állomány egészséges.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

Öreg jegenyefenyves a Hódosér völgyében (Bakonyszentlászló).
Földváry Miksa felvétele.

13. A BAKONYBÉLI „SZENTKÚT"-REZERVÁTUM.

A legenda szerint Szent Gellért püspöknek a bakonybéli Szentkút mellett szerény hajléka volt.

Valóban méltó is e poétikus hely dicső multjához.

Amint a forrás mellett álló kápolna mögött kezdődő és kígyóvonalban a hegytetőre felkapaszkodó keresztútra lépünk,

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

nemcsak a krisztusi kínszenvedés által kiváltott szent meghatottság tölti be lelkünket, hanem Szent Istvánnak az ezer évvel ezelőtt erősen felfelé ívelő Nagy-Magyarországának minden dicső emléke itt zsong körülöttünk és a hegy ormán a Kálvária szent keresztjét övező lúcfenyősor zúgása elmélázó hangulatot ébresztve, ezeréves magyar multról regél.

Sörös Pongrác azt írja „A bakonybéli apátság története" című könyvében, hogy: „A nép Szentkút néven ismeri Gellért hagyományos tartózkodó helyét és szájában máig fennmaradt az a hit, hogy a régi jobb időkben az apátsági templomból az angyalok éjjelenként elragadó égi hangokon zengedezvén az Úr dicsőítésére zsolozsmáikat, látogatták ezen szent helyet. És valóban nem is lehet helyet képzelni, amely ájtatos fohászokra jobban buzdítana, mint szent kutunk környéke, hol a patakocska szünetnélküli gyönge moraja Isten szellemétől átlengedezett ezredéves bükkök lombjainak susogásával olvad össze."

Ugyan messze vannak ettől a magas kortól az író képzeletében ezeréves multtal felruházott bükkök, mindazonáltal jó néhány száz esztendősök lehetnek azok a bükkfák, melyek a Szentkútnak is mondott Borostyánkút hármas forrását szegélyezik s melyek mellmagassági kerületét megmérve, azt 245, 272, 276, 320 cm-nek találtuk.

Az ellipszis-alakú víztartómedencébe ömlő három forrás Bakonybél határában, a községtől 1 km-nyire D-irányban, a Szentgál felé vezető út mentén, 5°—15° lejtésű domboldal lábánál fakad, melyből a tetőre félkörben vezet fel az út, zöld mohával borított szép sziklacsoport mellett.

A bővizű hármas forrás a domboldalon levő erdővel és az előtte elterülő réttel a bakonybéli Szent Benedek-rendi apátság tulajdona s az 1046. kat. helyrájzi szám alatt van nyilvántartva, 3 kat. hold 743 négyszögöl nagyságban, amiből 731 négyszögöl rét, 314 négyszögöl út és épület, 2 kat. hold 1298 négyszögöl pedig erdő.

Az erdő állományát bükk-, gyertyán-, szil-, juhar-, hársfafajok alkotják, melyek kora különböző.

A forrás a mellette álló kereszttel és szép kápolnával szí-

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

A bakonybéli Szentkút-forrás öreg erdőben.
Földváry Miksa felvétele.

vesen látogatott búcsújáró helye a környék katolikus lakóinak, kik nemcsak lelki megújhodást találnak e szent helyen, hanem a mult nagy embereinek itteni példáin okulva, friss erőre is kapnak az élet küzdelmeiben.

Szent Gellértnek is — amint életrajzának megírója mondja — imádság és munka között folytak napjai. „Szorgalmasan, egészen a kimerülésig dolgozik" ...

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

„Egy alkalommal a szellemi megerőltetéstől kifáradva aludni kezd, midőn egy szarvasünő, talán már máskor is látva Szent Gellértet ebben a kis házikóban, egészen bátran bement hozzá és kis borjával együtt telepedett melléje. Hirtelen azonban egy farkastól üldözött hímszarvas nagy zörejjel éppen feléjük a kunyhóba törtet. A szarvasünő megriad, elszalad, a szent mellett hagyja kis borját, mely rejtőzni akarván, a földre döntötte a tintát, amellyel Gellért írt. Ez haza vezette a kis állatot és kenyéren fölnevelte."

„Miként együtt zengte társaival a zsoltárokat az Úr dicséretére, úgy velük dolgozott is; segített nekik az erdőirtásban, a fahordásban. Egy ilyen alkalommal, midőn fanyalábot vagy valami terhet vitt haza, az ajtó előtt egy hentergő farkast talált. Midőn látta, hogy a nyomorék állat meg van sebezve, kinyitotta az ajtót s beeresztette; itt aztán, amint a szent letette válláról terhét, a farkas odafeküdt lábai elé s el nem mozdult, míg csak Gellért meg nem gyógyította. Ettől fogva azután a kis szarvassal nála maradt s úgy összeszoktak, hogy sohasem bántották egymást, sőt együtt jártak ki a kapun a legelőre."

Hét évig remetéskedett itt Szent Gellért és valláserkölcsi életével nemcsak jó példát adott, hanem magyar nemzeti szempontból is áldásos működést fejtett ki.

Megérdemli tehát ez a hely, hogy megbecsüljük és kegyelettel fenntartsuk, elsősorban azáltal, hogy a kis erdő faállományához hozzá nem nyúlunk, ami kegyeleti, nemzeti, tájszépészeti és nem utoljára a forrás védelme szempontjából kívánatos, sőt elkerülhetetlenül szükséges is.

14. KERTESKŐ SZURDOKA.

A legenda szerint Koppány emberei Szent István győzelme után a Kerteskő szurdokába húzódtak s itt áldoztak pogány isteneiknek.

Itt kereste fel a vad katonákat több jámbor szerzetes, a szomszédos Bakonybélből, hogy a kereszténységnek megnyerjék őket s később ebben a csendes magányban remetéskedett nem egy kontemplatív életet kereső barát.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

A Bakonybél melletti Kerteskő sziklacsoport.
Földváry Miksa felvétele.

Ma is a bakonybéli Szent Benedek-rendi apátság birtokához tartozik ez a 210 m hosszú, 17—50 m széles s a sziklák által határolt résszel együtt egészben mintegy 7500 m^2 kiterjedésű terület.

A szurdok K—Ny irányú, É és D részén meredek sziklák tornyosulnak, hol apátsági erdővel határos, míg K részén Antalháza-pusztával és a somhegyi legelővel szomszédos.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

A fenéken bujkáló Gerence-patak esőzés vagy hóolvadás idején teljesen magának foglalja le az eróziós szurdok alját, egyébként csak csendesen folydogál a sziklás mederben a kristálytiszta víz s ilyenkor szikláról-sziklára ugorva, a bozóton és dudvák között átvergődve, néhány perc alatt bejárható a völgy.

A sziklák magassága a D oldalon 35—40 m, az É részen 25—30 m.

A völgy fenekét rendes üzemű erdő borítja, melyet üde televényes agyagon, mészkő felett 0.8 záródású 20 éves bükk-, gyertyán-, kőris-, égerállomány alkot.

Az üregekben borz és róka tartózkodik, a sziklák réseiben baglyok és vércsék tanyáznak. A sziklák árnyékos hasadékaiban dús zsákmányra tehet szert a botanikus (mohok és páfrányok).

Mivel a völgy sziklás lejtői járhatatlanok s feneke se jelent gazdasági értéket, célszerű volna ezt a 1½ kat. hold kiterjedésű szurdokot esetleg a szomszédos erdő köves részeivel kiegészítve véderdővé kijelölni.

15. AZ UGODI BIRTOKOSSÁG VÉDELMI TERÜLETE.

Egyrészt a fafajok érdekes elegyülése, másrészt az állomány magas kora miatt, de abból az okból is, hogy a birtokosságok és községek szintén részt vegyenek a természetvédelmi mozgalmakban és példát adjanak, célszerűnek látszik néhány községi és birtokossági erdőrészt is védelmi területté kijelölni.

Erre az ugodi volt úrbéresek A) gazdasági osztályú erdejének több részlete alkalmas, nevezetesen az 1. tag a) és b); a 2. tag a), b), c); a 3. tag a), b); a 4. tag a), b), c); az 5. tag a); a 6. tag a); a 7. tag a); a 9. tag a) jelű részlete, összesen 200 kat. hold kiterjedésben, melyek átlagos kora a 100 évet meghaladja.

Az erdő talaja, mely homokos agyag, lombbal vagy gyeppel fedve, mészkavics felett; az egyes részletek kitettsége É, K és Ny. A termőhely a Feistmantel-féle fatermési táblák bükk és tölgy szálerdőre vonatkozó IV. th. A fafaj legnagyobbrészt bükk, de több részletben 0.2—0.8 elegyarányban a tölgy és cser

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

is képviselve van. Az állomány magról kelt, általában jó növésű és egészséges. A sűrűség 0.3 és 0.9 között váltakozik.

A Hosszúhegy gerincén és annak K oldalán húzódó sávban igen szép, öreg állomány foglal helyet, mely bükkből, kocsánytalan tölgyből és cserből áll. A kocsánytalan tölgyek nagyságát szemlélteti többek között a következő méret:

mellmagassági kerület 374 cm, csúcsmagassága 24 m,
mellmagassági kerület 380 cm, csúcsmagassága 26 m.

Az ugodi volt úrbéres birtokosságtól természetesen nem lehet kívánni azt, hogy az előbb említett 200 kat. holdat elfoglaló öreg állományokat kivétel nélkül érintetlenül hagyják és természeti emlékként örök időkre fenntartsák, viszont azonban a közérdekre és a tudományos célra való figyelemmel bizonyára nem fog elzárkózni megfelelő nagyságú területnek a kijelölésétől és megóvásától.

16. TEVELVÁRI ERDŐREZERVÁCIÓ.

Iharkút község határában a pápa—ugodi hitbizományhoz tartozó iharkúti erdőgondnokság kerületében, a Csollányos völgye és a Kobera-árok között a tevelvári gerinc alatt terül el az 50/a jelű erdőrész, mely 34 kat. hold kiterjedésű s melynek talaja sekély, sziklás, az árkokban televényes homokos agyag. Kitettsége DNy, a hegyoldal helyenként zord sziklákkal van ékesítve s 10°—35° alatt hajlik. Az erdőrész fafajai: bükk 0.7, kőris 0.2, juhar és gyertyán 0.1. Az állomány három korú: 0.4 részben 160 éves, 0.4 részben 80 éves és 0.2 részben 30 éves, tehát igen érdekes.

Az átlagos famagasság 20 m.

17. A VASVÖLGYI REZERVÁCIÓ.

A veszprémi püspökség farkasgyepűi erdőhivatalának kezelése alatt áll a vasvölgyi erdő, mely Farkasgyepű község közelében, a Pápáról Veszprémbe vezető műút mentén fekszik.

A vidék előhegységi jellegű. Az éghajlat mérsékelt. Csapadékban elég dús, mely azonban nem egyenletesen oszlik el s nyáron gyakori a tartós szárazság.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

Az alapkőzet a nummulith-mészkő, mely helyenként nagy tömbökben búvik a felszínre; kisebb részben meditterrán conglomerat fordul elő.

Őshonos fafaj a bükk. A tölgyet és csert mesterségesen telepítették meg. A termőhelyi viszonyok legjobban kedveznek a bükk és cser tenyészetének, kevésbbé a tölgyeknek és a tűlevelűeknek.

A vasvölgyi erdő 82/a jelű részlete 36.0 kat. hold kiterjedésű, északi kitettségű hegyorr, 15°—20° lejtéssel. Tengerszint feletti magassága 350—399 m.

Az állományt 130 éves bükk 0.8, kocsánytalan tölgy 0.1, gyertyán 0.1 alkotja. A fák kifogástalan növésűek és egészségesek.

A terep árkos-gödrös, a leghosszabb gödörben van a vasvölgyi forrás, mely a farkasgyepűi „Dr. Vass József gyermeküdülőtelep és erdei iskola" részére szolgáltatja a vizet, hová azt felszivattyúzzák.

Minthogy a telep és iskola kizárólag ebből a forrásból kapja a szükséges vizet, sőt a község lakosságának egy része is innen hordja legfontosabb életszükségleti cikkét és mivel a vasvölgyi erdő letarolása a legnagyobb valószínűség szerint maga után vonná a forrás kiapadását, vagy legalább is vízmennyiségének csökkenését, mind az üdülőtelepnek, mind pedig a községnek szinte létkérdése ennek az állománynak a fenntartása.

Kívánatos volna ezt az erdőrészt ebből a célból véderdővé kijelölni. De ettől eltekintve, ez az erdőrész magamagáért is méltó a természeti emlékként való kijelölésre, hisz ilyen korú szép bükkös már nem sok van a Bakonyban.

18. A HALLGATÓI ERDŐ.

Az előbbivel szomszédos s más részletek útján össze is függ vele. Ugyancsak a veszprémi püspökség uradalmához tartozik, az erdő 84/a. részletét alkotja s 40.8 kat. hold kiterjedésű. Kitettsége É—ÉK, 5°—25° lejtésű oldalakon terül el, 340—390 m-nyire a tenger felett. A fafaj szintén nagyobbára bükk (0.6), emellett 0.3 elegyarányban a gyertyán és 0.1 elegyarányban a kocsánytalan tölgy, szil, juhar és hárs fordul elő. A faállomány

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

kora 120 év, kat. holdankénti fatömege 250 m³. A megmért bükkfák mellmagassági kerülete a következő: 280, 286, 300, 310, 328, 346, 370, 386.

Ez az erdőrész nemcsak erdőgazdasági okokból értékes, hanem szépészeti szempontból is megbecsülendő és mivel a gyermeküdülőtelep és erdei iskola mellett fekszik, mint parkerdő volna kezelendő és jelenlegi állománya a fejsze alól mentesítendő.

19. A SZEGLEI BÜKKÖS.

Egyik kicsiny maradványa azoknak a felségesen szép bükkösöknek, amelyek valaha az egész Bakonyerdőt alkották s melyekből még a világháború befejezésének idejében is nagy kiterjedésű, érintetlen állományok borították az azóta kopasszá vált sivár mészkőoldalakat. Az akkor dühöngött éhes konjunktúra ezekbe is belevágta sóvárgó karmait és alig tíz év multán bizony nem sok hírmondója maradt az ősi állományoknak.

A Papodhegy (646 m) nyúlványain Lókút alatt, Gyulafirátót község határában találjuk a nevezetes szeglei bükköst, mely a veszprémi káptalan tulajdona, 122 kat. hold kiterjedésű s a hatóságilag jóváhagyott üzemtervben tárgyalt uradalmi erdő 40. részletét alkotja.

Természetesen ez sem őserdő, mintahogy sem a Bakonyban, sem a mai Magyarország területén őserdő már nincsen, mindazonáltal bizonyos jóakaratú elnézéssel és belemagyarázással valamelyes őserdőjelleget lehet a szeglei bükkösben felfedezni.

Az erdő fekvése lankás; két árok találkozásánál és azok partján, mészkő feletti közepes minőségű erdei talajon terül el, helyenkint a felszínre kibúvó sziklákkal, melyek egyik csoportozata mohos oldalaival festői látványt nyujt.

Főfanem a bükk (0.8), amelynek társaságában 0.2 elegyarányban gyertyán, szil, juhar, vadcseresznye él, 0.5—0.7 záródásban.

A faállomány kora 100—250 év, a fent említett fafajok néhány éves újulatával.

Az öreg bükkfák közül 30—35 m magasság mellett a követ-

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

kező mellmagassági kerületeket mértük: 306, 309, 345, 407 cm.

Az anyafák utódain kívül dr. Rédl Rezső a következő umbrofil-növényeket találta: az egyvirágú gyöngyperjét (Melica uniflora), a kapotnyakot (Asarum europaeum), a kétlevelű kosbort (Platanthera bifolia), az erdei madársóskát (Oxalis acetosella), a gombernyőt (Sanicula europaea), az erdei turbolyát (Anthriscus silvester), a sárga árvacsalánt (Lamium galeobdolon), a göcsös görvélyfüvet (Scrophularia nodosa), a magyar varfüvet (Knautia drymeia).

Az erdő záródásának előbb említett mértékéből látható, hogy az állomány már meglehetősen meg van ritkítva, mindazonáltal, ha az erdőbirtokos a további fahasználatokat beszünteti, a szeglei bükkös mind koránál, mind kiterjedésénél fogva számottevő természetvédelmi rezerváció lesz.

20. KABHEGYI BÜKKÖSÖK.

A Kabhegyen (601 m) és oldalán alkalmazott lékelő ernyős vágásoknak az egész vonalon való beállításával az érintetlen, idős állományok már a multé; legtöbbje természetes felújítás alatt áll, vagy teljesen ki van használva.

Az alant tárgyalt részleteken kívül egyes öreg bükkfák imitt-amott ugyan még állanak, ezek sorsa azonban meg van pecsételve, ami a bükknek árnyékot kedvelő természeténél fogva érthető.

Hogy a kabhegyi szép bükkösöknek is legyen hírmondója, a nagyvázsonyi uradalomban két részletet jelölünk meg mint fenntartásra érdemeset:

a) az Úrkútra hajló K domboldalon álló bükkös 2 kat. hold kiterjedésben, mely mészkő feletti kevés lombbal fedett fűtakaró nélküli törmelékes, kavicsos erdei talajon áll, 0.5—0.7 záródásra meg van ugyan ritkítva, de szép, egyenes növésű, egészséges állományt alkotva még soká elélhet. Mai kora 100—110 év.

b) A Kabhegy ÉNy. oldalán, ugyancsak a nagyvázsonyi uradalom területén az E/5. részletből legalább 2 kat. holdat kellene fenntartani. Ez szintén 100—110 éves bükk (0.8), gyertyán (0.2) állomány 0.6 záródásban. Talaja dolomit feletti,

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

A nagyvázsonyi uradalom 130 éves bükköse a Kabhegyen.
Földváry Miksa felvétele.

bazalt tuskókkal, kőtörmelékkel fedett erdei talaj. Az állomány erősen volt ritkítva.

21. AZ AJKAI VOLT ÚRBÉRESEK REZERVÁCIÓJA.

A birtokosságnak jóváhagyott üzemterv szerint kezelt erdeje 3. tag *e)* részletének 8.3 kat. holdja megfelelne természetvédelmi területnek. A mély, televényes, homokos agyagtalajon álló erdő kereken 100 éves bükk (0.4), gyertyán (0.3), cser (0.3) állománnyal, mely 0.7 sűrűségű, magról kelt, egészséges.

22. A CSÉKÚTI VOLT ÚRBÉRESEK BÜKKÖSE.

A volt úrbéres birtokosságnak az erdeje, melyhez ez a bükkös tartozik, szintén jóváhagyott üzemterv szerinti kezelés és állami ellátás alatt áll. A természetvédelmi területnek javasolt rész 43.5 kat hold kiterjedésű s az erdő 1. tag *a)* és *b)*, továbbá a 2. tag *a)*, *b)* és *c)* részleteit foglalja magában, melyek talaja középmély homokos agyag, helyenként kavicsos, gyér fű- és lombtakaróval. Kitettsége ÉK.—ÉNy., lejtése

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

1°—30°. A faállomány bükk, egyes foltokban 0.4 elegyarányig elvénhedt nyír fordul elő. A bükk átlagos kora 110 év, a nyíré 60 év. A sűrűség csak 0.3—0.6.

23. A PADRAGI VOLT ÚRBÉRESEK ÖREG ERDŐRÉSZEI.

A községi és birtokossági erdők sorában szinte szokatlanul sok a padragi volt úrbéreseknek állami kezelés alatt álló erdőbirtokán az idős állomány.

Bárcsak más helyen is ennyire megkímélték volna az erdőben rejlő tőkét, akkor a megalkotandó természetvédelmi törvény végrehajtása alkalmával sem kellene sokat törni a fejünket azon, hogy most már tulajdonképen mit is védjünk meg és tartsunk fenn a természetnek nálunk ma oly kevés kincseiből, mert tagadhatatlanul maga az erdő, az abban élő fauna és flóra, az erdő termőhelye és környezete nyújtja mondhatni kizárólag a kijelölésre és megóvásra méltó objektumokat.

Hogy a kijelölés alkalmával válogatni lehessen, az alábbiakban közöljük mindazokat az erdőrészeket, melyek a padragi volt úrbéresek erdejében természetvédelmi szempontból szóba jöhetnek:

a) Az *A)* gazdasági osztály 3. tag *c)* részlete 16.9 kat. hold kiterjedésű; talaja sekély, kavicsos, helyenként sziklás, homokos agyag, mészkő felett lombtakaróval és gyér fűvel fedve; ÉK. kitettségű 1°—18° lejttel; termőhelyi osztálya az általános fatermési táblák tölgy- és bükkszálerdőre vonatkozó V. th. o.; faállománya 0.7 elegyarányban bükk, 0.3 elegyarányban cser, magról kelt, részben túlkoros állomány, átlagos kora 135 év, sűrűsége 0.4; fokozatos kihasználás alatt áll.

b) Ugyanannak a birtoknak 5. tag *a)* részlete 12.4 kat. hold kiterjedésben. Leírása főbb vonásokban egyezik az előbbivel, mégis abban tér el, hogy talaja nem sziklás, lejtése enyhébb, a faállományban, melynek sűrűsége 0.3, szórtan tölgy, gyertyán, juhar és vadkörte is előfordul.

c) Szóba jöhet az 5. tag *b)* részlete is, mely még enyhébb lejtésű és jobb talajú, mint az *a)* alatti részlet. Faállománya:

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

cser 0.6, bükk 0.2, juhar 0.2, sok vadkörte, sűrűsége 0.2. Kora 135 év. Ennek a részletnek kiterjedése 15.0 kat. hold.

d) Végül a 6. tag *a)* részletét kell megemlítenünk 11.4 kat. hold kiterjedéssel, melynek talaja helyenként sziklás, kitettsége ÉNy., É., ÉK.; termőhelyi osztálya az általános fatermési táblák tölgy- és bükkszálerdőre vonatkozó IV. th. o. Faállománya: cser 0.5, bükk 0.5, sűrűsége 0.3. Átlagos kora 130 év.

24. A SZENTLÉLEKI REZERVÁCIÓ.

Idilikus, hangulatos hely ez a rezerváció, mely a Lesence völgyének erdős oldalán Esterházy János gróf lesenceistvándi erdejének 13. *b)* és 13. *c)* részletét alkotja és egy régi pálos-kolostor romjait s forrást rejt magában.

Ebből a két erdőrészletből ma már csak mintegy 10 kat. holdon van meg az öreg faállomány, melyet 0.9 sűrűség mellett 81—110 éves bükk, hárs, szil, magas kőris, juhar, tölgy, cser, gyertyán és vadcseresznye alkot.

A talaj mély, homokos agyag bazaltkitöréssel, kitettsége K., lejtése 5°—25°, tengerszint feletti magassága 170—250 m.

A hajdani pálos-kolostorból csak a falak lábazata maradt fenn, melyet betemet a zizegve hulló falevél ép úgy, mint a körülötte heverő mohos szürke bazalttömböket és a sziklafal alól előbugyogó kristálytiszta vízű szentléleki forrást, mely valaha szépen volt foglalva, most azonban csupán néhány tégla mered ki felette.

Mivel a fennálló 10 kat. hold mint rezerváció eléggé kicsiny, célszerű lesz azt a szomszédos 14. tag K. részéből megfelelő nagyságú területtel kiegészíteni. Ezt a bazaltkitöréses részt is közel 100 éves bükk, juhar, tölgy, gyertyán, szil és kőris faállomány borítja.

Egyrészt a helynek történelmi nagy multjára való tekintettel, másrészt tájszépészeti szempontból és érdekes elegyarányú faállományának megmentése céljából figyelemmel az erdőrész meredek, sziklás fekvésére és talajviszonyaira, kívánatos lesz azt véderdővé kijelölni és a faállomány kihasználásától eltekinteni.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

25. A TÁTIKAI VÉDERDŐREZERVÁCIÓ.

Kisfaludy Sándor bájos regéjéből közismertté vált ez a 413 m magas bazaltkúp és a tetején omladozó vár, melyet még a XIII. században Tadenka (Tátika) épített s mely ma Festetics hercegé.

Bennünket nem annyira a várrom, mint inkább az alatta elterülő s a csonka hegykúp lejtőit borító véderdő érdekel, melynek faállománya a fák koránál, elegyülésénél és méreténél fogva a mai Magyarországon szinte páratlan.

A véderdő egész kiterjedése 129.2 kat. hold, Zalaszántó község határában fekszik s a hatóságilag jóváhagyott üzemterv 66—71. tagjait foglalja magában, nyolcszögalakban körülölelve a Tátika kúpján álló várromot.

A vulkánikus kúp oldalai némely helyen igen meredekek, néhol függőleges sziklafalakban szaladnak a mélységbe.

A talaj mély, homokos agyag bazalt felett; a felszínen tömbök. Kitettség minden égitáj felé, a lejtés szöge 5°—30°, a tengerszínt feletti magasság 321—413 m.

Az állományt alkotó fafaj nagyobbára bükk, mely tölgygyel, hárssal, cserrel, gyertyánnal, szillel, juharral, kőrissel elegyül 0.5—0.8 sűrűség mellett.

A fák kora különböző: 50—200 éves, de találhatók több százéves egyedek is. Az átlagos famagasság 20—23 m.

Néhány törzs méretei a következők:

bükk	mellmagassági	kerülete	344	cm,	famagassága	25	m
„	„	„	382	„	„	26	„
„	„	„	360	„	„	26	„
„	„	„	620	„	„	28	„
„	„	„	420	„	„	28	„
„	„	„	576	„	„	20	„
hegyi szil	„	„	655	„	„	22	„
„	„	„	550	„	„	25	„

Ezekből a méretekből látható, hogy egy nem mindennapi állománnyal van dolgunk, mely tehát feltétlen kíméletet érdemel.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

Tátikai véderdő részlete az előtérben 450 m kerületű bükkcsonk.
Földváry Miksa felvétele.

A véderdőnek természetvédelmi területté való minősítése semmiféle nehézségbe nem ütközik, mivel a birtokos a legnagyobb fokú őrzést és óvást rendelte el és igen nagy becsben tartja ezt a kétségtelenül szinte egyedülálló természeti ritkaságot, melynek értékét még emeli romantikája, költészete és történelmi multja.

26. A SÜMEGI VÁROLDAL.

Jelenleg nagy részében még kopár, de a csonka kúp alsó gyepes felének befásítása tervbe van véve, minek megtörténte után ez a kúp palástjának a várrom alatt lévő felső sziklás részével még inkább fogja emelni a nagy helyen fekvő rom festői képét.

A várhegy a veszprémi püspökség tulajdona.

A tetején álló várrom egyike a legnagyobbaknak a Bakonyban.

Dr. Lóczy Lajos szerint a sümegi várhegy a tengeri abrázió remek példája, tehát mint ilyen is figyelmet érdemel a tudomány szempontjából.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

A sümegi vár és kastély a beerdősítés alatt álló várheggyel.
Földváry Miksa felvétele.

Az egész terület 30.6 kat. hold, amelynek fele a vár alatti sziklás részre esik, míg alsó gyepes része 14.9 kat. hold kiterjedésben befásításra van kijelölve.

Talaja mészkő anyakőzeten képződött sekély, igen száraz, televényben szegény mésztalaj, sok helyen sziklakibúvásokkal. Lejtje 35°—45°.

Az alsó részeknek feketefenyővel történt befásítása után

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

egyszersmindenkorra megszűnik a birkával való legeltetés, ami nem is volt méltó a várhoz, mint műemlékhez, másrészt maga Sümeg község szépségét is emelni fogja a várhegyet borító örökzöld erdő, mely azonban elsősorban a várromnak, mint műemléknek fog díszes keretül szolgálni.

27. NAGY-SOMLÓ.

Méltó versenytársa a Badacsonynak és Szentgyörgyhegynek; legfeljebb annyiban van ezekkel az előkelő helyekkel szemben kisebbségben, hogy távol fekszik a gyönyörűséges Balatontól.

Ott emelkedik 435 m magasságra a Kisalföld síkságából, mint egy óriási sziget, mely három kúpszeletből álló hatalmas testével már messziről magára vonja a figyelmet.

A homlokát koszorúzó függőleges bazaltoszlopok és vízszintes sziklalapok a levegőn gyorsan elváltoznak, ennélfogva kövezésre nem alkalmasak.

Ez volt eddig a hegy szerencséje, mert különben már régen kikezdték volna.

Remélhető azonban, hogy a jövőben egyéb szempontok is fogják ezt a szép hegyet megvédeni.

A hegy palástjának nagy részét szőlők borítják, melyek a világhírű zamatos somlai bort termik. A legfelső csonkakúpot bazalt sziklák övezik, melyek közeit csenevész növésű tölgy, mezei juhar, vadkörte, szagos meggyfa alkotta szövevényes sűrű bozótja tölti ki; a hegy tetején, a hullámos fennsíkon pedig szántóföldek és szőlők facsoportokkal, erdőfoltokkal és szőlőparlagokkal váltakoznak.

Köröskörül a hegy peremén egy kimagasló szikla áll őrt, É. részén pedig a még eléggé ép Somlóvár romjai idézik fel lelkünkben a múlt dicső emlékeit.

Természetvédelmi szempontból a Somlóhegynek ez a legfelső pereme a Somlóvár romjaival a fontos és figyelemreméltó, melyet az esetleges rombolástól teljes erőnkből meg kell óvnunk és kímélnünk.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

B) *Nevezetes, ritka növények lelőhelye.*

Dr. Borbás Vince és utána mások is azt állították, hogy a Bakonynak nincs bennszülött növénye, míg dr. Gáyer Gyula azt írja, hogy: „a praenorikummal szemben a hosszabb fejlődésnek eredményét mutatja a Bakony ... bizonyos kétségtelen endemizmussal."

Mivel a Bakonyban három flóravidék találkozik: a pannoniai, illir és a norikumi, ez a körülmény érdekes és tanulságos megfigyelésekre és következetésekre ad alkalmat s oda kell törekednünk, hogy a jellegzetes flóraelemeket fenntartsuk és megmentsük.

A jellegzetes vegetáció általában az erdőalakhoz van kötve, ennélfogva léte mindaddig biztosítva van, míg termőhelyét erdő borítja, kivéve többek között a lápi flórát, mely a mindinkább terjedő víztelenítés és nem ritkán károsan keresztülvitt lecsapolás következtében sok helyről eltűnik.

Helyszíni megállapításom szerint a Bakonyra nézve nevezetes ritka flóra nagyobbára hatóságilag kijelölt és jóváhagyott üzemterv szerint kezelt véderdőkben található; mivel pedig köztudomás szerint ezekben az erdőkben tilos a faállomány letarolása, ennélfogva az ott díszlő növényfajok fenntartása és megóvása érdekében különös tennivalóra szükség nincsen. De más erdőkben sem fenyegeti veszedelem a növényi ritkaságokat, mert vagy a természetes felújítás eljárása van gyakorlatban, vagy ha egyik-másik erdő letarolásra is kerül, az legtöbbször előzetesen alá volt telepítve, a mezőgazdasági elő- és köztes használattal való felújítás eljárását pedig a meg nem felelő talaj- és terepviszonyok folytán a legkivételesebb helyen és esetben követik.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

A veszprémi káptalan erdejében, az Esztergályi-völgyben Primula auricula.

(Földváry Miksa felvétele.)

Mindazonáltal nem lesz felesleges a továbbiakban az érdekes, ritka növényfajok lelőhelyéről való megemlékezés azzal a javaslattal, hogy a lelőhelyeknek az erdőgazdasági tervekben való tárgyalása és az ott tenyésző flóra megóvása hatóságilag el legyen rendelve.

1. *Cifra kankalin* (Primula auricula L.). Ezt a növényt Veszprém környékén tett kirándulásai alkalmával dr. Rédl Rezső találta meg az Esztergályi völgy sziklái között, amiről a „Botanikai Közlemények" 1928. évi XXV. kötetében emlékezett meg.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

A fülvirág, cifra kankalin vagy medvefül tulajdonképeni termőhelye a Magas-Tátra, Kriván-Tátra, az Alpok stb. mészkőszikláin van, a Bakonyban pedig az Esztergályi völgy bizonyára az egyetlen lelőhelye, hol az 320 m tengerszínt feletti magasságban Cypripedium és más hegyvidéki növény társaságában él.

Mivel ez a húsoslevelű, világossárga, illatos virágú növény igen szép és mert nagyon ritka s az esztergályvölgyi lelőhelyén is kevés van, minden kíméletet megérdemel.

2. *Sárga liliom* (Hemerocallis flava L.). Ez a világossárga virágú növény nemcsak a Bakony erdőségeinek lápos helyein található ugyan, hanem szórványosan Somogy és Vas megyében is előfordul, mégis mivel eléggé ritka, szintén kímélendő. A sárga liliomot a Kabhegy oldalán, a nagyvázsonyi uradalom erdejének F/4. részében lévő Henn-kaszálótól Ny.-ra gyertyán és hárs fiatalos mellett 450 m tengerszínt feletti magasságban találta Horváth Miklós főerdőmérnök.

Dr. Rédl Rezső a Nyugati-Bakonyaljáról is feljegyzi: a devecseri uradalom és a veszprémi püspökség nyirádi erdejének határában talált egy telepet, hol a termőhelyi viszonyok olyan kedvezőek, hogy e ritka növény kipusztulásától nem kell tartani.

3. *Kígyó hagyma* (Allium victorialis L.) szintén ritka a Bakonyban. Dr. Jávorka Sándor a Barokvölgy közepe táján és nyugati végén, északi hűvös lejtőkön bükkfák alatt nagy mennyiségben találta. Szerinte itteni tenyészete annál feltűnőbb, mivel egész Európában csak a havasalji és havasi tájakon a törpefenyő övében vagy nyirkos havasi réteken tenyészik és csak kivételesen száll le 1000 m magasságig, míg a Barokvölgyben 280—330 m magasságban bőven fordul elő.

4. *Tátorján* (Crambe tataria Sebők) dr. Jávorka Sándor szerint, ki erről a növényről a Természettudományi Közlöny 1932. évi szeptemberi füzetében részletesen megemlékezett, hazánkban ma már csak Balatonkenese mellett, a székesfővárosi üdülőtelep keleti részén tenyészik. Igazi hazája Oroszországnak fátlan déli steppe-pusztáin van, egészen a Kaspi-tenger mögötti kirgiz pusztáig és le a Kaukáziusig. Dr. Jávorka azt gyanítja, hogy a lovas magyar nép a füves legelőtérségeknek ezt a feltű-

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

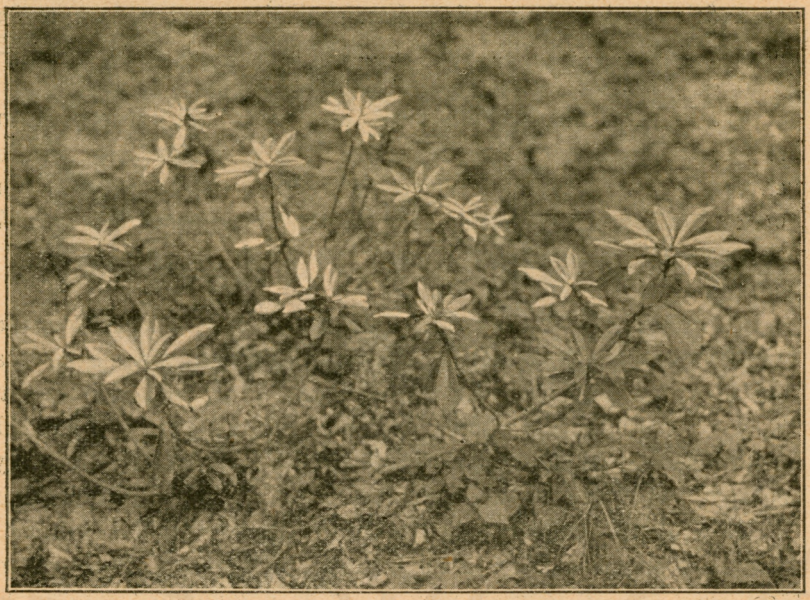

Daphne laureola a lókuti erdőben.

(Földváry Miksa felvétele.)

nően kimagasló növényét már az őshazából ismerte és talán a nevét is onnan hozta.

A tátorjánt tehát nemcsak abból az okból kell kímélni, mert olyan kevés van belőle, hanem azért is meg kell becsülni, mert talán ma már az egyetlen élő kapocs a magyar őshazához.

5. *Ciklámen, kúnrépa* (Cyclamen europaeum L.). Ki ne ismerné ezt a lilásba játszó bíborpiros, finom illatú virágot, mely szerényen meghúzódik az erdő árnyékában, de átható illatával magára vonja a figyelmet.

Ciklámént a Bakonyban csak a Hódosér-völgyében, annak Ény. és Ny. lejtőin és a völgy fenekén láttam. Nagyobb mennyiségben a Hódosér torkolatától ½ km-nyire és a völgyfő felé mintegy 2 km hosszúságban fordul elő vegyes erdő árnyékában.

Ez a terület Bakonyszentlászló község határában fekszik és Esterházy Pál gróf tulajdona, ki azt alkalmazottjai útján gon-

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

dosan őrizteti úgy, hogy bár sokan a ciklámennek nemcsak virágait tépik le, hanem földalatti gumóit is kiássák és ellopják, — itteni tenyészete még sem forog veszedelemben.

De kár is volna a Hódoseret ettől a díszétől megfosztani, mert akkor még nyomasztóbb volna itt a csend és még zordabb volna a völgy, melynek fenekén nem csobog a csermely, hanem kerek Szent László-pénzek, lekoptatott kövek és mohos sziklák hevernek hangtalanul és csak nagy esőzések idején rohan alá a gyors folyású víz.

6. *Babérka boroszlán* (Daphne laureola L.) a Bakony- és Vérteshegységnek, ha nem is tömegesen elterjedt, de eléggé gyakori örökzöld, szép cserjéje. Meglelhető a Papod-hegy nyugati oldalán a rátóti nagymezőtől a Hármashatár-forrásig elhúzódó és növényföldrajzi szempontból oly híressé vált Esztergály-völgyben épen úgy, mint a Bakony erdőségeinek árnyékában másutt is.

7. A *hévízi tündérrózsáról* (Castalia thermalis (DC.) Simk.) a balatoni természeti emlékek leírásában már megemlékeztem. Most csak annyit jegyzek meg, hogy ez a gyönyörű virágú növény a hévizi tóban igen jól érzi magát s nemcsak nem pusztul, hanem rohamosan szaporodik s a tó levezető csatornáját is ellepi.

8. *A csarab, avarhanga* (Calluna vulgaris (L.) Hull.). Dr. Borbás Vince a homoki növényzetnek a másodtermőhelyen, a hegyről lesodort talajrészen való keletkezését fejtegetve, megállapítja, hogy: „A csarab kiválóan kovaföldet és homokkövet kedvel. Rónaságunk határán azonban gyakran mész- és másfajta sziklák vannak, melyeket a csarab természetszerűleg elkerül, tehát a termőfölddel a sikságra le se ereszkedhetik."

Ez a magyarázata annak, hogy a csarab a tulajdonképeni Nagy-Bakonyból hiányzik, hol Kerner és Pillitz egyáltalán nem említi, azonban nyúlványain nemcsak a fentebb említett Sümegnél, hanem dr. Rédl Rezső szerint Devecser körül is előfordul s pedig a sárosfői erdőben a Kvárdián-tó és a Bivalyfürtés között homokos, száraz talajon, továbbá a devecseri határ szélén a disznópáskomban.

Dr. Mágocsy—Dietz Sándor azt írja, hogy a Calluna Sümegtől keletre még körülbelül 25—30 km-nyire is tenyészik, jóformán a Balatonpart közvetlen közelében, a Bakony-hegységben, nevezetesen a Kisőrsi Paptetőn, hol azt nagy tömegben látta

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

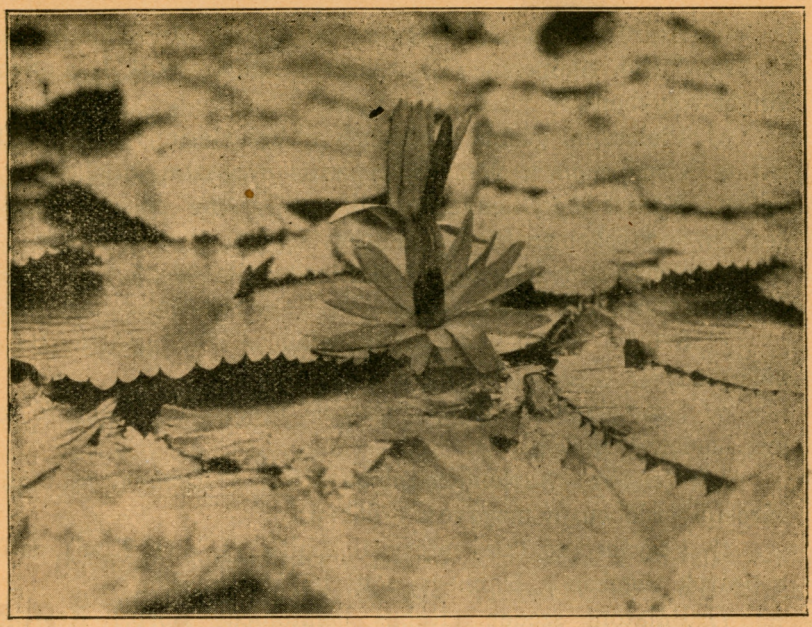

Castalia thermalis a hévizi tavon. (1932 június 3.)
(Földváry Miksa felvétele.)

40—50 cm magas szárakkal. A Calluna e helyen Mágocsy—Dietz szerint az alpesi hatás alatt állott növényzet reliktuma.

Később a Déli-Bakonyhoz tartozó kékkúti és salföldi hegyekben is ráakadtak.

9. *Jóillatú hagyma* (Allium suaveolens Jacq.) Káptalanfa község határában a Melegvizi rét nyugati részében és a sárosfői halastavak környékén él, mely lelőhelyeket dr. Rédl állapította meg. Dr. Gáyer Gyula a lesenceistvándi völgyben az uzsai kitérőnél is gyüjtött tiszta fehér virágú jóillatú hagymát.

10. *Rosa Győrffyana.* Ezt az új speciest dr. Győrffy István szegedi egyetemi nyilvános rendes tanár fedezte fel a Bakonyban Borzavár közelében az 1920. évben s dr. Degen Árpád ismertette a szegedi m. kir. Ferenc József-tudományegyetem „Tudományos Közleményei"-nek a „Természettudományi Értekezések" című 1925. évi II. kötet 1. füzetében.

11. Mint botanikai nevezetességek a Bakony vidékén még a következő növények volnának védelembe részesítendők:

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

a) Szúrós csodabogyó (Ruscus aculeatus L.) a Kabhegyen;

b) Tarka rigópohár (Cypripedium calceolus L.) a Schlesinger-völgyben;

c) Violaszínű gérbic (Centrosis (Limnodorum) abortiva L.) Sw. a Kispapodon, a Somhegyen és az újpusztai erdőben;

d) Vadszelence, henye boroszlán (Daphne cneorum L.) a csatári, menyekei erdőben, a Barokvölgyben és egyebütt is;

e) Szirti fanyarka (Amelanchier ovalis Medic.) a Kabhegyen, a Barokvölgyben;

f) Szürke bogáncs (Carduus glaucus Baumg.) a Barokvölgyben;

g) Szártalan bábakalács (Carlina acaulis L.) Fenyőfő mellett homokos legelőn;

h) Genyőte (Asphodelus albus Mill.) a Kabhegy csúcsán, a sárosfői erdőben, a meggyesi erdőben;

i) Veseharaszt (Dryopteris Lonchitis (L.) O. Ktze). Köleskepeárok végében a Kabhegy alatt bükkök tövében;

j) Balatoni szeder (Rubus balatonicus Borb.) Keszthely, Gyenesdiás, Zalaszántó és a Kabhegy erdeiben;

k) Bakonyi szeder (Rubus bakonyensis Gáy.) a márkói erdőben, a Felsőhalyagon;

l) Magyarföldi, molyhos gurgolya (Seseli leucospormum W. et K.) a Bakonyban endemikus, a Fejesvölgy sziklás részein;

m) Egyvirágú körtike (Pirola uniflora L.) a Kápolnadombon;

n) Farkasölő sisakvirág (Aconitum vulparia Reichb.) a Bakonyra jellemző növény, az erdős helyeken;

o) Bókoló fogasir (Dentaria enneaphilla L.) az Esztergályi-völgy árnyékos részein és másutt is;

p) Pillás Szent László-fü (Gentiana ciliata L.) a Kispapodon;

r) Sárga cserző szömörce (Cotinus coggygria Scop.) a balatonfüredi legelőn, az Aranyosvölgyben stb.

C) *Érdekes, ritka állatok tartózkodó helye.*

A Bakony ősi állatvilágából ma már alig akad hírmondó.

A farkas és hiúz teljesen kiveszett a Bakonyból, ami vadgazdasági és állattenyésztési szempontból nagyon örvendetes,

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

mert ez a két ragadozó hihetetlen mennyiségű háziállatot és erdei vadat pusztít el. Mindkettő a Kárpátok hegyláncolatára húzódott vissza, ahol ma is nem csekély kárt okoz a vadállományban és a háziállatok között. Éppen ezért — bármennyire sajnálatos is természetvédelmi szempontból egy-egy állatfajnak a Föld színéről örökre való kipusztulása vagy valamely vidékről való eltűnése — a vadgazdaság és a sok helyütt egyedüli hasznot hajtó állattenyésztés nem tűrheti meg ezt két veszedelmes ragadozót, melyek ilyenformán csak a gyér lakosságú erdőrengetegbe szorulnak vissza.

Hogy a Bakonyban valaha sok volt a farkas, azt a következő helyi nevek bizonyítják: Farkasgyepü, Farkaspagony, Farkasrét, Farkastorok, Farkasvölgy stb. Néhány évtizeddel ezelőtt még akadt belőle. Rómer Flóris 1860. évben azt írja, hogy „már ritkulnak."

Ugyanezt mondhatjuk a hódról is. Jóllehet a mostani viszonyok között a hód életföltételének megfelelő, nyugodt folyású vizek öntözte cserjés, bozótos berki erdőkből igen kevés van a Bakonyban, mindazonáltal a helyi elnevezésekből következtetve a hódnak a Bakonyban ezelőtt élnie kellett; legalább is a Bakony északi részét szegélyező Hódosér elnevezés ezt sejtteti velünk. Régebben sok volt belőle hazánkban. A természettudomány szempontjából felbecsülhetetlen kár, hogy kiveszett. Európában ma csak a Rhone torkolatánál található Dél-Franciaországban és Németországban az Elbe partvidékén.

A Bakony avifaunája sem dicsekedhetik sem a fajok nagy számával, sem az egyedek túlságos sokaságával. Joggal állítható, hogy a helyzet e téren is kedvezőbb volt a multban és valószínű, sőt kétségtelen, hogy több madárfaj tűnt el a Bakonyból.

Elsősorban meg kell emlékeznünk a hollóról, erről az előkelően tartózkodó, óvatos, gyanakodó természetű madárról, mely hazánk történetében is szerepet játszott és mely az egész ország területén erősen megfogyatkozott. A Bakonyban való tartózkodásának és költésének emlékét számos helynév őrzi (Hollókút, Hollómál stb.) Dr. Nagy Jenő azt írja, hogy a holló régebben az avigeogpraphiai felosztás szerinti alföldi (és dunántúli) nagy erdőségekben eléggé gyakran költött, utóbb

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

mindinkább ritkult és jelenleg nagyobb számban már csak Erdélyben fészkel.

Dr. Nagy Jenőnek az 1917. évből származó említett madárföldrajzi felosztása szerint a történelmi Magyarország hat vidékre oszlik, melyek közül az általa „alföldi"-nek nevezett a legkiterjedtebb. A jellemző avifauna szempontjából az Alföld területébe nem csupán a tulajdonképeni Nagy Magyar Alföldet és a Duna—Tisza közét sorozza, hanem ide veszi a Dunántúlt és az összes szigethegységeket is. Szomorúan érdekes, hogy ez az avigeographiai térkép meglepően hasonlít a gyűlöletes trianoni térképhez s az alföldi-nek nevezett avifaunavidék a megcsonkított Magyarországhoz.

Egyesek a Várpalota feletti kopár Fajdashegy elnevezéséből arra következtetnek, hogy a Bakonyban valaha a fajdok is éltek. Dr. Rómer Flóris az 1860. évben ezt írja: „A madarak közül eltűntek ugyan a fajdok, azonban tudtomra még ezeknek is maradt fenn némi nyoma a sávolyi puszta Fajdharasztja nevű dűlőjében."

Figyelembe véve azonban a Bakony természeti viszonyait és a fajdfélék életföltételeit és igényeit, kétségek merülhetnek fel arra nézve, hogy jogosan lehet-e az említett két elnevezésből a fajdoknak bakonyi tartózkodására és költésére következtetni.

Igaz ugyan, hogy ez a vadászatilag oly kedvelt és becses madár a sok üldözés következtében más országok ornisából is már hiányzik, de később újabb megtelepítés után ismét elszaporodott, mert életföltételei biztosítva voltak, amint azt az angol példa mutatja. Ugyanis a siketfajd Nagybritanniában teljesen kiveszett. Az utóbbi időben Skóciában ismét meghonosították és pedig igen jó sikerrel. Hazánkban csak Vas- és Sopron megye nyugati részeiben él, hová valószínűleg a szomszédos stájer hegyekből vonult le. Mivel a siketfajd inkább a tűlevelű erdőket szereti, melyekben bogyót termő cserjék és más általa kedvelt termést hozó növények találhatók, mely erdőket hegyi források friss vize táplálja és melyek füves tisztásokkal vannak tarkítva, — nem sok remény lehet arra, hogy a Bakonyba behonosítva, itt számottevő módon elszaporodjék, mert fenyőerdő elenyészően kevés van, a bogyós növények is ritkák, főként

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

azonban a forrásoknak, vizeknek feltűnő hiánya gátolná az elszaporodást. Már Rómer Flóris is megemlíti ezt a szembeötlő vízszűkét a Bakonynak és úgy véli, hogy annak oka a vízhatlan földalj hiánya, az erdők minden terv és számítás nélküli irtása, a Balaton víztükrének lecsapolások által való összeszorítása és végül a Sárrét és más nagyobb posványos helyek kiszárítása lehet.

A nyirdfajd életföltételeinek a Bakony szintén nem kedvez, mert nem tudja nyujtani a lápos, nedves talajt, a bokros, cserjés, bogyót termő növényzettel borított sűrűségeket, tehát nem valószínű, hogy a multban nagyobb számban élt volna e vidéken.

Ugyanez vonatkozik a császármadárra is, erre a bóbitás, kíváncsi, kedves madárra, melynek vadászata rendkívül ingerlő, szórakoztató és élvezetes. Mivel ugyancsak inkább a ligeteslápos, hegyes-völgyes, elegyes erdőket kedveli, melyek bogyókat dúsan termő cserjék, bokrok bozótjával váltakoznak, a Bakony a multban nem lehetett költő tanyája a császármadárnak annak ellenére, hogy eléggé bőven van a Bakonyban bükk, mogyoró és boróka.

Ezért ennek a három madárfajnak a behonosításától nem sok sikert lehetne remélni.

A ragadozó madarak közül a keselyűk, sólymok, sasok régebben bizonyára itt tanyáztak, sőt ma is fészkel a Bakonyban egy-két nagy ragadozó madár.

A Keselyűhegy, Kesellős elnevezések valószínűvé teszik a régen kipusztult keselyűknek korábbi ott tartózkodását; leginkább talán a fakó keselyű lehetett honos a Bakonyban, melynek nehezen hozzáférhető sziklás részeiben, meredek sziklafalak repedéseiben, megközelíthetetlen oduiban talált bőven fészkelő helyet.

Ugyanezeken a helyen volt otthona az uhúnak is. Chernel azt írja, hogy egy ízben, amikor a Velencei tó vidékén vadászott, a halászok fogtak egy uhút. Szerinte Csalán (Pákozd) is látták. Egészen biztos, hogy azelőtt a Bakonyban is fészkelt.

A sólymok egyik-másik faja ma is költ a Bakonyban. Mivel azonban igen erős üldözésnek van kitéve, ez is kivész, hacsak a természetvédelmi törvény meg nem menti.

Chernel István és dr. Nagy Jenő szerint a parlagi sas

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

(Aquila melanaetus) is fészkel a Bakonyban. Eddig ugyan nem akadtam a fészkére, de tovább fogok kutatni és siker esetén annak a megóvása mellett szót emelni.

A vörösfejű gébicset (Lanius senator) Chernel István a szórványos előfordulású, bizonyos helyekhez kötött, valóban ritka madarak közé sorozza s ezért örvendetesen meg kell állapítanunk és leszögeznünk, hogy azt a Bakony több helyén észlelték mint költő madarat. Kímélése szükséges.

Dr. Lovassy Sándor a Balatonmellék erdőségeiben és a bakonyi hegyekben előforduló nevezetes és ritka madarak sorában megemlíti a kigyászölyvet (Circaetus gallicus), mely szerinte nem ritka a vállusi erdőkben; továbbá a kis légykapót (Eryrhrosterna parva), mely a vállusi bükkösökben fészkel és a kövi rigót (Monticola saxatilis), melynek fészke a Bakony meredek sziklafalainak repedéseiben van.

Végül említést érdemel a hajnalmadár (Tichodroma muraria), ez a tarka szép madár, mely karmin-piros szárnyával a meredek, síma sziklafalakon való kúszása és szökdelése során, mint tarka pillangó felejthetetlen látványt nyujt. A hajnalmadár nem költ ugyan a Bakonyban, de mivel a telet novembertől márciusig a Bakonyban és a balatoni bazalthegyek vidékén is tölti, ide tartozónak gondoljuk ezt a pompás madarat, melyet dr. Dornyay Béla, ki nagy szeretettel járta a Bakonyt és lelkes buzgósággal ismertette a turistaság szempontjából szóba jöhető minden szépségét, a veszprémi Várhegy falain és a Szentbenedekhegy meredek szikláin nem egyszer látott, hol Laczkó Dezső is megfigyelte. Megemlíti Dornyay, hogy 1922. év április közepén a Cuha-völgy középső vasuti alagútja feletti szikalfalakon is látta, amiből azt következteti, hogy a hajnalmadár állandó lakója is lehet a sziklás Cuha-völgynek vagy a bakonyoszlopi Ördögárok szurdokvölgyének.

Az előbb mondottak alapján megállapíthatjuk, hogy valaha érdekes és változatos állatvilág lakott a Bakonyban.

Ma természetvédelmi szempontból az általános vad- és madárvédelem követelményeinek szem előtt tartásával csak azt lehet tenni, amit a Barokvölgy és Sötéthorogvölgy cím alatt említettünk.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

D) *Történeti nevezetességű, mondás, legendás, kegyeletes fák.*

1. *Petőfi fája Farkasgyepűn.*

A veszprém—pápai műút mellett, a veszprémi püspökség farkasgyepüi erdeje szélén áll ez a történeti nevezetességű fa, melyről azt regélik, hogy mint pápai diák, erre jártában ez alatt a bükkfa alatt pihent meg a nagy költő s fáradalmait kipihenve, verset is írt alatta.

A fa mellmagassági kerülete 324 cm, magassága 20 m; igen terebélyes, tompa koronája van, kérge repedezett, rücskös. körülötte a püspökségnek üzemterv szerint kezelt erdejének 116/c. jelű része terül el, mely bükk- és gyertyán rudas-erdő. A hely 400 m-nyire van a tenger felett.

2. *Petőfi fája az iharkúti erdőben.*

Ugyancsak a veszprémi püspökség erdejében, Iharkút község határában áll ez a fa, az üzemtervben említett 6/c. részletben, 280 m-nyire a tenger felett, 40 éves bükk, gyertyán, tölgy, hárs, szil és vadcseresznye társaságában.

A fa törzse tekintélyes vastagságú, amennyiben 490 cm a mellmagassági kerülete, a famagasság azonban csak 18 m. Mintegy 2.5 m magasságban 5 vastag ágra oszlik. Egészségi állapota kifogástalan.

Ez a bükk az Asztalvölgy fejét alkotja, mely elnevezésnek az a magyarázata, hogy régebben asztal állt a bükkfa alatt, melynél az itt megfordult vadászok étkeztek.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

Azt beszélik róla, hogy Petőfi gyakrabban járt itt, nevét is bevéste a fa kérgébe, mely azonban ma már nem látható.

3. *Prohászka püspök fája a Sötéthorogvölgyben.*

Ez alatt a fa alatt gyakran pihent és elmélkedett a nagy püspök, amikor Tésen nyaralt, vagy csak rövid időre is megfordult a Sötéthorogvölgyben s a Kőpajta kunyhónál, mely a fa közelében van.

A hatalmas bükkfa a székesfehérvári püspökség tulajdona s a püspökségi erdő B) gazdasági osztályában, a Sötéthorogvölgy fejénél, a 21/d. jelű részben áll.

Mellmagassági kerülete 396 cm., csúcsmagassága 36 m; ép és egészséges.

4. *Képes bükkfa Németbányán.*

A község D. csücskén, az utolsó ház mellett, a veszprémi püspökség erdejének határvonalában, a farkasgyepűi erdőbirtokról készült üzemterv 77/b. részletének szélén áll ez a bükkfa, melyet azért neveznek képes fának, mert túlon-túl tele van aggatva szent képekkel, nemcsak a fa palástja, hanem a belsejében levő üregek is.

Csúcsmagassága 20 m, mellmagassági kerülete 420 cm; 3 m magasságban 2 felfelé törő vastag ágra és több kisebb oldalágra oszlik. Gyökérfője durva, cserepes, az oldalgyökerek egy része a felszínen van.

Mind a bükkfát, mind a mellette álló keresztet sűrűn keresik fel Németbánya vallásos lakói, hogy elvégezzék itt ájtatosságukat.

5. *A Pálfi-réti hintafa.*

A Kabhegyen, a nagyvázsonyi uradalomhoz tartozó Dozmatréttől nyugat felé a D. nyiladék mentén fekszik a kis Pálfi-

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

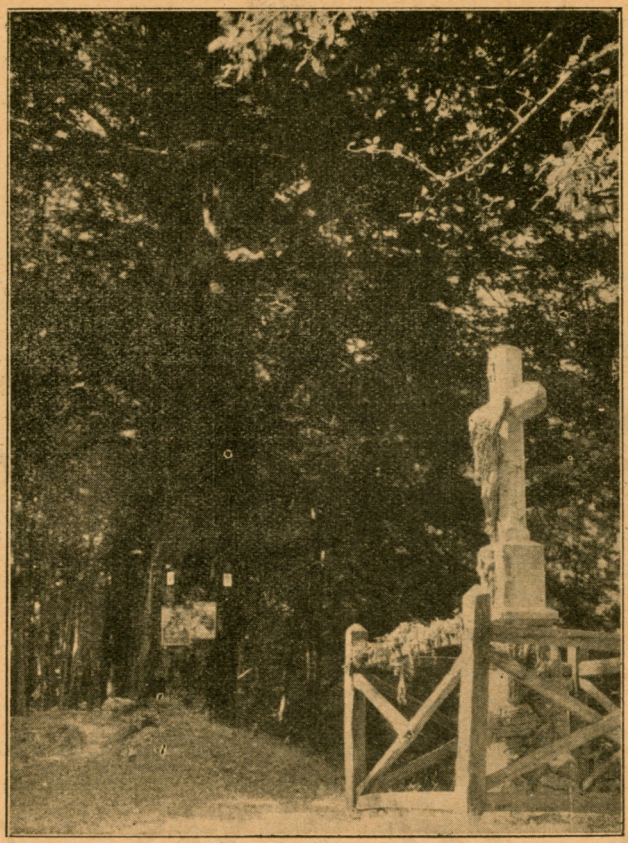

A veszprémi püspökség németbányai erdejében öreg képes bükkfa.
(Földváry Miksa felv.)

rét, melynek keleti sarkában egymás mellett két öreg fa áll, egy kocsánytalan tölgy és egy cser. A cserfát hintafának hívják, mert legalsó oldalága igen hosszú és vízszintes lévén, arra ülnek a kiránduló gyermekek és hintáznak rajta.

De nem erről nevezetes ez a két fa, hanem a hozzá fűződő mondáról, mely szerint élt a faluban egy nagyon szerelmes fiatal pár, kiknek szerelmét rossz szemmel nézte a leány boszorkány — nagyanyja, kiüldözte őket az erdő rengetegébe és ott is nyomon követte őket. Erre megsajnálta az ifjú párt az erdő tündére s fává változtatta őket a réten.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

Azóta valahányszor levágják a két fát, azok újból kisarjadzanak és fák maradnak mindaddig, míg a szerelmeseket meg nem váltják és azok megint emberi alakot nem ölthetnek. Hogy mikor, azt nem tudja a mese.

6. *Kisfaludy Sándor tölgyfája Sümegen.*

Az irodalomtörténetből tudjuk, hogy Kisfaludy Sándor Sümegen született, hosszabb ideig élt itt és sok hányattatás után itt is halt meg.

Sümegen egyik szívesen felkeresett pihenő helye volt a városkától ÉK. elterülő szőlőhegyen épült verandás pincehajléka, mely mellett öreg tölgyfa áll. A fa 220 cm mellmagassági kerületű, 15 m magas, egészséges; egyik ága ráborul a présházra, melynek homlokfalán kis szürke kőtáblán a következő felirat olvasható:

Honfi, kegyeld e helyt,
és gondolj régi urára;
Kisfaludynk zengett itt
epedő dalokat.
1876.

A pincehajlék mellett kerek homokkő asztal, melynél sokszor ült a költő, műveit írva vagy barátaival mulatva.

7. *Rózsa Sándor fája.*

Érthető és természetes, hogy a betyárromantikájáról híres Bakony számos helye és tárgya az ott tanyázott betyárok nevével kapcsolatos, bár nem egy esetben a nép képzeletében megszületett meséről van szó.

Ilyen mese az is, hogy az Isztimér község határában, Királyszállásról Hétház-pusztára vezető kocsiút melletti tisztáson álló bükk alatt Rózsa Sándor tanyázott volna, hisz tudjuk, hogy Rózsa Sándor nem élt a Bakonyban.

Mindazonáltal ez a fa megérdemli koránál és külsejénél fogva a megbecsülést, mert szép, egészséges fa, mellmagasságban mérve 391 cm a kerülete, 30 m a magassága s 8 m magasságban elágazva, kerek koronát alkot.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

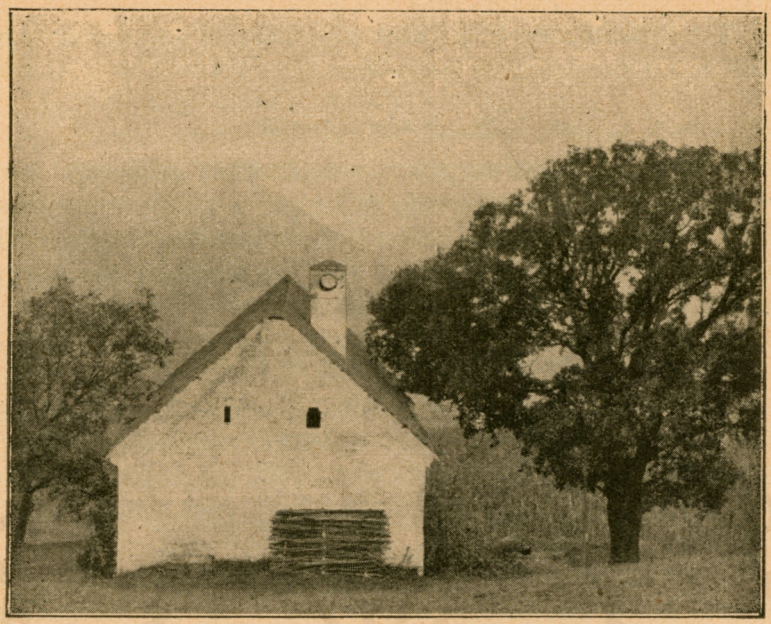

Kisfaludy Sándor tölgyfája a sümegi szőllőben. (Földváry Miksa felv.)

8. *Savanyú Józsi fája Véndeken.*

Rózsa Sándornál mindenesetre hírhedtebb volt Savanyú Józsi a Bakonyban, melynek számos helye őrzi a bakonyi betyár dicstelen emlékét. Ilyen a véndeki Szentkút-melletti kocsányos tölgy, mely a veszprémi püspökség nyirádi erdőgondnokságának kezelése alatt álló véndeki erdőben, az erdőőri lakás mellett, három út találkozójánál áll. Mellmagassági kerülete 324 cm, 3 m magasságban kétfelé ágazik, hol lesülés van, mely talán már Savanyú Józsi lesőhelye volt.

9. *A csepelyi facsoport.*

Nagyvázsony község határában, a mai Felsőcsepely pusztától Dny.-ra van a török időkben elpusztult Csepely község templomromja. Az egész községből csupán ez a templomrom maradt fenn s annak is csak néhány falrésze. Még a nyugati homlokfalból van a legtöbb, itt egy ablakrés is ép. A rom körül áll egy 600 négyszögöl kiterjedésű facsoport, melyet 50 éves tölgy-, szil-, juhar-, bálványfa-, ákác-, fekete fenyőállomány alkot.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

Ezt a facsoportot a birtokos nagyvázsonyi uradalom kegyeletből és a rom védelmére tartja fenn.

10. *A tési képesfa.*

A székesfehérvári püspökség erdejének *A)* gazdasági osztályában áll ez a kegyeletes tölgyfa, melyet a vidéken már régóta „képesfa" néven ismernek, mert egy Szűz Mária-szobor és egy Mater Dolorosa-kép van rajta. A fa 14 m magas, mellmagassági kerülete mintegy 200 cm, ép és egészséges.

E) *Nagyméretű, öreg fák és facsoportok.*

Még ezen a címen lehet a legtöbb anyagot összegyűjteni, azonban az a körülmény, hogy imitt-amott van néhány öreg fa, melyet kíméletben részesítenek, nem jelenti azt, hogy ezzel a természetvédelem ügye el van intézve s hogy ezen a téren igen jól állunk.

Ismétlem azt a megállapítást, hogy nem sok objektumunk van, de amink van, azt éppen azért annál nagyobb becsben kell tartanunk és az utókor részére megóvnunk, még ha az csak egy szerény, öreg fa is.

1. *Hársfák.*

a) Az ángluskerti hárs Veszprém város határában, Jutaspuszta mellett, a Séd közelében, melynek mellmagassági kerülete 392 cm, csúcsmagassága 20 m. Ez a kislevelű hárs szép, piramisalakú, magasbatörő koronájú, nem terebélyes. A talaj, amelyből táplálkozik, erőteljes, a szomszédos Séd-patak vizétől üde.

b) Nagyvázsony község É. szélén álló régi katolikus kegyúri templom sekrestyebejárata mellett van egy kislevelű hárs, melynek mellmagassági kerülete 374 cm, magassága 22 m, 2 m magasságban lévő ágcsonk helyén kis odu van, melyet a fa védelmére cementtel ki kell tölteni. A törzs 3 m magasságban 2 egyenlő vastag ágra oszlik.

c) Az úrkúti hárs. Ez a hárs, mely feltűnően kislevelű, az úrkúti templom nyugati oldalán, közvetlenül a templom bejárata mellett áll. Néhány évtizeddel ezelőtt letört legalsó ágának csonkján kis odu van, melyet szintén cementtel kell megtölteni. A törzs mellmagassági kerülete 560 cm, famagasság 25 m, igen terebélyes,

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

sok ággal. Az odutól eltekintve, mely nem veszedelmes, egészséges a fa és még hosszú ideig élhet.

A fa a nagyvázsonyi uradalom tulajdona.

d) Németbánya község belső területén, Mayer András kisgazda háza előtt, az utcán áll egy kislevelű hárs, 300 cm mellmagassági kerülettel. A fa magassága 23 m, 3 m magasságban 9 ágra oszlik, koronája szép, terebélyes, egészségi állapota kifogástalan.

e) Ugyancsak Németbánya községben, a veszprémi püspökség területén, a tanítói lakás kertjének kerítése mellett láttam egy 326 cm mellmagassági kerületű kislevelű hársat, melynek magassága 26 m s mely 2 m magasságban 3 ágra oszolva karcsú koronát fejlesztett; szintén egészséges.

f) Plechinger Ferenc pajtája mellett Németbánya község utcáján két hárs áll, az egyik mellmagassági kerülete 280 cm, 22 m magas; a másik 250 cm mellmagassági kerület mellett csak 16 m magas, terebélyes, mindkettő egészséges.

Németbánya községet az 1762. évben német telepesek alapították, kik üveggyártással foglalkoztak és településüknek Deutschhütten nevet adták, melyet tévesen fordítottak le a magyarban Németbányá-ra. Valószínű, hogy az említett fákat az új telepesek ültették, mivel köztudomású, hogy a német nép kedveli a hársfát, melyet a német kis városok terein a közkutak mellett ma is láthatunk.

g) Huszárokelő erdészeti telepen, Ugod község határában, a Gerence-völgy torkolatánál áll két kislevelű hárs, melyek közül az egyiknek mellmagassági kerülete 262 cm, a másiké 172 cm, magasságuk 15—16 m. Koronájuk kerekded, terebélyes. Mindkét fa egészséges.

h) Nagylevelű hársat láttunk Bakonybél község főterén, az apátsági templom melletti híd s illetve Szent János-szobor mögött, melynek kerülete mellmagasságban mérve 246 cm, magassága 16 méter.

i) Alsópere-pusztán az útmelletti kőgulán álló kereszt két oldalán lévő nagylevelű hárs mellmagassági kerülete 202 cm, magassága 11 m, a kislevelű hárs kerülete 240 cm, magassága 14 m.

j) Igen szép az a nagylevelű hárs, mely Tés községben a

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

székesfehérvári püspökség főerdőmérnöki lakása előtti kis kertet árnyékolja be. Ennek a fának mellmagassági kerülete 286 cm, 2 m magasságban kehelyszerű 6 ágra oszlik és 25 m magasságot ér el. Koronája kerekded, terebélyes, a törzsön repkény borostyán fut fel.

k) Esterházy János gróf lesenceistvándi tisztilakának udvarán álló kislevelű hárs kerülete mellmagasságban mérve 387 cm, 2½ m magasságban 7 felé ágazik és igen terebélyes koronát alkot, melynek vetülete 23 m átmérőjű. A fa magassága 22 m. A repedezett kéreg mohával van fedve.

l) Bakonynána község határában, Nádasdy Pál gróf erdejének 20. tag *a)* és *b)* erdőrészleti szélén találtuk az ezen vidék legidősebb nagylevelű hársfáját, melyről ezt a helyet „Nagyhárs"-nak nevezték el. A fa egészséges, csak a csúcsa törött le, így is 22 m magas. Mellmagasságban kerülete 410 cm, 4½ m magasságban kétfelé ágazik, egyik ága 100 cm, a másik 50 cm kerületű. A vastagabb ág belül korhadt, a másik ép. A korona vetületének átmérője 26 m. A fa sekély rétegű, gyéren lombbal fedett, begyepesedett, sziklás, homokos agyagtalajon áll.

m) A Nagysomlón, a hegy DK. lejtőn álló Szent Margitkápolna mellett (295 m) van egy hársfa, melynek mellmagassági kerülete 418 cm,magassága 18 m. Több ágcsonkja miatt külseje igen durva, rücskös, csomoros. Erről a legendás helyről Kisfaludy Sándor is megemlékezett. A hársfa mellett Szent Dónátnak, a szőlősgazdák védőszentjének szobra áll.

2. *Bükkfák.*

a) Lókút község határában, Gyertyánkút mellett, a jól foglalt forrás felett áll egy bükkfa, melynek magassága 16 m, mellmagassági kerülete 380 cm. Koronájának keleti részét a zuzmara 1930. év januárjában letörte, mely az erdőőr állítása szerint óriási robajjal zuhant a földre. Ez a hely mintegy 500 m-nyire van a tenger felett. Az említett sérüléstől eltekintve, a fa egészséges.

b) Régi bükkösök maradványa az úrkúti legelő és a nagyvázsonyi uradalmi erdő határán lévő „Macskalik" nevű barlangot szegélyező öreg bükkfa. Magassága 28 m, mellmagassági kerülete 428 cm, 2 m magasságban két egyenlő nagyságú ágra oszlik. Sza-

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

bad állásban lévén, D. oldalán héjelválás kezdődik. Előreláthatólag nem lesz hosszú életű.

c) Igen szép, simakérgű bükk van a székesfehérvári püspökség tési erdejének 22. részben, a Sötéthorog-völgy közelében. Ez a fa igen magas, eléri a 38 m-t, mellmagassági kerülete 390 cm. A törzs egyenes, hengeres, ágtiszta, aminek az a magyarázata, hogy soká volt zárt állásban. Nemcsak feltétlen kíméletet érdemel, hanem arra is kell törekedni, hogy az ottani erdőrészek kihasználása akalmával néhány fa körülötte védelmül fenntartassék.

d) Hasonló vastagságú az a bükkfa, mely a honvéd kincstárnak Isztimér község határában, a Hosszúkígyó-erdőrész szélén, az az erdei út mellett áll, mely szintén 390 cm mellmagassági kerületű, de az előbbivel ellentétben, igen göcsös, durva kérgű, csomoros gyökérfővel, terebélyes koronájú fa, mintegy 30 m magassággal.

e) A Hosszúkígyó-erdőrészben lévő Károly-tanya vadászház mellett több öreg bükk áll, melyek ennek a tanyának természeti díszéül szolgálnak.

f) A honvédkincstár királyszállási erdejében, a Borjúkút közelében, a hamuházi erdőrész szélén néhány hatalmas bükkfa vonja magára figyelmünket, ezek egyike 412 cm mellmagassági kerületű, 35 m magas, 2 m magasságban 4 vastag ágra oszlik; a másik 338 cm mellmagassági kerületű. Mindkettő szép, egészséges fa.

g) Nem az utolsó helyet foglalja el a veszprémi püspökségnek Balatoncsicsó község határában elterülő erdejében védelemben részesített mintegy 400 éves nagy bükkfája.

f) A felsőzsidi volt úrbéresek és Esterházy János gróf erdejének határán lévő többszázéves, igen szép, terebélyes bükkfa említést érdemel.

i) Több szép növésű bükk van a zalapetendi volt úrbéreseknek üzemterv szerint kezelt eredjében, a 10. tag *b)* részletében; mellmagassági kerületük 350—400 cm, magasságuk 18—20 m.

j) Fehérvárcsurgó környékén, a varjúvári malom közelében, a Gaja két oldalán valószínűleg határfának hagytak meg két bükköt, melyek közül az egyik tulajdonosa Károlyi József gróf, a

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

násiknak Grünfeld Sándor. A fák kerülete 250, illetve 242 cm, magasságuk 17, illetőleg 16 m.

k) A veszprémi püspökség sümegi dámvadas kertjében van csoportosan néhány tekintélyes nagyságú, terebélyes bükkfa, melyek mellmagassági kerülete a 300 cm-t meghaladja.

l) A magyar katolikus tanulmányalap tulajdonában lévő Padrag község határában fekvő padragi gazdasági osztályú erdő 6. tag *d)* erdőrészletében mintegy ¼ kat. hold területen csoportosan 10 drb 150 év körüli terebélyes növésű bükk és gyertyán áll, melyek festői mészkősziklát vesznek körül.

Ezt a kis facsoportot Klausberger József erdőtanácsos kezdeményezésére, mint természeti emléket őrzi a birtokos.

Kívánatos lesz ezt az üzemtervben is tárgyalni.

3. *Tölgyek.*

a) Természetvédelmi szempontból nem jelentéktelen az a facsoport, mely Márkó község határában a veszprémi káptalannak a Somhegy alatti üzemterv szerint kezelt erdejében áll. Ennek a helynek üzemtervi megjelölése 5/a, melynek mintegy 5 kat. holdján körülbelül 40 darab öreg fa van 40—45 éves vegyes erdőben. Tengerszíntfeletti magassága 370—420 m, talaja kavicsos, száraz, helyenként sziklás mészkő felett. Az állományt 0.4 elegyarányban kocsánytalan tölgy, 0.5 elegyarányban cser és 0.1 elegyarányban bükk és gyertyán alkotja.

Több fát megmérve, a következő arányt kaptuk:

a) kocsánytalan tölgy mellmagassági kerülete 326 cm, magassága 24 méter;

b) kocsánytalan tölgy mellmagassági kerülete 273 cm, magassága 22 méter;

c) kocsánytalan tölgy mellmagassági kerülete 264 cm, magassága 20 méter;

d) kocsánytalan tölgy mellmagassági kerülete 274 cm, magassága 20 méter;

e) kocsánytalan tölgy mellmagassági kerülete 293 cm, magassága 20 méter;

f) cser mellmagassági kerülete 286 cm, magassága 20 m;

g) cser mellmagassági kerülete 366 cm, magassága 22 m;

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

h) bükk mellmagassági kerülete 308 cm, magassága 22 m;

i) kocsánytalan tölgy mellmagassági kerülete 348 cm, magassága 23 méter.

b) A gróf Zichy-féle nagyvázsonyi uradalomban, a Kabhegy nyugati lejtán elterülő erdők szívében, a Dozmatréten 3 kocsánytalan tölgy áll, melyek közül az egyiknek mellmagassági kerülete 400 cm. Ez a fa 3 m magasságban több ágra oszlik, igen terebélyes, nagykoronájú, ép és egészséges fa, melynek magassága 18 m.

c) Ugyanezen uradalomban, ugyancsak a Kabhegy oldalán lévő Nyírtó mellett találtunk egy kocsánytalan tölgyet, 380 cm mellmagassági kerülettel; egészséges, terebélyes koronájú fa; magassága 25 m.

d) A Kabhegy oldalán a nagyvázsonyi uradalom erdejében lévő Verébtó rétjét két kocsányos tölgy szegélyezi, az egyiknek mellmagassági kerülete 448 cm, magassága 23 m, 2½ m magasságban elágazódik, a legalsó ág könyökmódjára lekonyul; igen terebélyes fa, a koronájában néhány száraz ággal; elágazása több helyen kehelyszerű, fészkes; a kérge igen durva, vastag, repedezett. A másik kocsányos tölgyfa 350 cm kerületű, 25 m magas, kevésbbé terebélyes, inkább a magasba törő, részaránytalan koronájú fa.

e) Szép facsoportot alkot az a tizenkét öreg cserfa, mely a veszprémi püspökség farkasgyepűi Peres erdejében található. Mindegyiknek mellmagassági kerülete a 300 cm-t meghaladja. Az egyiknek kerülete 363 cm, magassága 23.

f) Az ugodi volt úrbéresek erdejében, a Séd völgyében, a hamuházi vadászház feletti akácos sűrűségből kimagaslik egy cserfa, melynek kerülete mellmagasságban mérve 300 cm, 4 m magasságban két egyenlő erős ágra oszlik a törzs; a csúcsmagasság 20 m. A fa egészséges, kérge erősen repedezett, a gyökérfőnél csomoros.

g) A pápa—ugodi hitbizományi uradalom területén, a Gerence-völgy torkolatánál lévő Huszárokelő nevű erdészeti telepen van egy 352 cm mellmagassági kerületű cser, mely 1½ m magasságban elágazik, magassága 16 m. Törzsének alsó részén lévő két ágcsonk helyén üreg keletkezett, melyet néhány évvel ezelőtt az akkor itt járt Kaán Károly utasítására cementtel kitöltöttek. Re-

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

mélhető, hogy ilyen állapotában hosszú életű lesz ez a műút mellett álló szép cserfa.

h) Ugyanilyen nagyságú az a cser, mely Nádasdy Pál gróf bakonynánai vadaskertjének kerítésében alkot határfát. Mellmagassági kerülete 350 cm, magassága 20 m.

i) A székesfehérvári püspökség tési erdejének B) gazdasági osztályában, a Sűrűlapos erdőrészben, a nyiladék szélén őrködik egy öreg kocsánytalan tölgy, 330 cm mellmagassági kerülettel. A fa magassága 28 m, teljesen egészséges.

j) Megértő gondozásban részesítette a királyszállási m. kir. honvédkincstári erdőhivatal vezetője azt a kocsánytalan tölgyfát, mely Isztimér község határában a Németföldek és Hosszúkígyó-erdőrészek találkozójánál állva, a vihar csúcsától megfosztott. Ugyanis a törés helyét cementtel befedik s így az egyébként egészséges fa, melynek magassága jelenleg ugyan csak 10 m, de mellmagassági kerülete 373 cm, még soká el fog élni.

k) Ugyancsak a honvédkincstár erdejének Hosszúkígyó nevű erdőrészében lévő Károly-tanya vadászház mellett van két idős, szép kocsánytalan tölgy.

l) A veszprémi püspökség nyirádi erdőgondnoksága által kezelt deáki erdőben lévő csinos vadásztanya mellett két öreg kocsányos tölgyfa áll, 330, illetőleg 450 cm mellmagassági kerülettel. Az előbbi magassága 20 m, az utóbbi, vastagabbé 17 m.

m) Károlyi József gróf fehérvárcsurgói vadaskertjének felső kapujánál, a Gaja-patak két oldalán lévő két idős tölgyet valószínűleg határfának hagyták, ugyanis az egyik Károlyi József gróf, a másik pedig Grünfeld Sándor bodajki birtokos tulajdona. Az előbbi fa magassága 12 m, kerülete 300 cm; az utóbbi magassága 14 m, törzsének mellmagassági kerülete pedig 345 cm.

n) Bizonyára kevés olyan nagyméretű molyhos tölgy van az országban, mint az a három, mely az alsódörgicsei volt úrbéresek erdejében, Alsódörgicse község határában áll, melyek mellmagassági kerülete 377, 370 és 255 cm, a magasságuk pedig 18, 12, 13 m. Csak az első fa egészséges, a másik kettő már beteg.

o) A nagykeszi templomrom és a Gatyaszárrét között, Gyepűkaján község határában, a gyepűkajáni volt úrbéresek fás-legelőjén van mintegy 300 drb kocsányos és kocsánytalan tölgy, melyek

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

mellmagassági kerülete 300 és 400 cm között ingadozik, magasságuk 13—14 m.

p) Nádasdy Pál gróf bakonynánai erdejének 14. tag *a)* részletének szélén, a Kán-kútnál, az út mellett álló kocsánytalan tölgy magassága 30 m, mellmagassági kerülete 412 cm. A törzs 2 m magasságban 5 ágra oszlik, amelyek közül a 2 főág a magasba tör, a 3 kisebb ág pedig oldalt nyúlik el. A fa teljesen egészséges.

r) Ugyanezen birtokos erdejének 5. tag *b)* részletének szélén, a csigahegyi erdőőri lakásnál áll egy kocsányos tölgyfa, 382 cm mellmagassági kerülettel. A fa magassága 26 m, egészséges.

s) A devecseri uradalomnak Káptalanfa község határában homokos, kavicsos talajon több kocsányos tölgy és cser található, melyek említésre érdemesek és fenntartandók. Nevezetesen a:

1. Paperdő területén 1 cser, magassága 28 m, mellmagassági kerülete 350 cm.

2. Jenőtelke területén 4 cser, magasságuk 28—31 m, mellmagassági kerületük 330—475 cm.

3. Jenőtelke területén 8 kocsányos tölgy, magasságuk 18—24 m, mellmagassági kerületük 420—530 cm.

4. Sárosfő területén 6 kocsányos tölgy, magasságuk 19—23 m, mellmagassági kerületük 363—448 cm.

5. Tüskéstó területén 1 kocsányos tölgy, magassága 25 m, mellmagassági kerülete 447 cm.

t) Ugyancsak a devecseri uradalomban, a Széki erdőn, bizonyára egyike a legöregebb fáknak a Bakonyban, áll egy kocsányos tölgyfa, 50 év körüli gyertyánosban, melyet kerítéssel vettek körül, hogy ezzel is lerójják a köteles tiszteletet a Matuzsálem iránt. A fa magassága ugyan csupán 22 m, mellmagassági kerülete azonban 715 cm, amiből igen magas korra lehet következtetni. Nagy kár, hogy pusztulóban van, amennyiben az ágak száradnak és letöredeznek s a törzs déli oldalán a kéreg leválik.

u) Szép kocsánytalan tölgyet láttunk a veszprémi káptalan papodi Szénégető erdőrészében, a Papod keleti oldalán egy katlanban, bükk-, gyertyán-, magas kőris-állományban. A tölgy mellmagassági kerülete 370 cm, magassága 27 m, kétágú, egészséges.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

4. *Szilfák.*

a) A veszprémi püspökség farkasgyepűi erdőgondnoksága kerületében, Csehbánya község határában, az uradalmi erdőről készült üzemterv 66. tag *a)* részében, a Németbányáról Csehbányára vezető erdei út szélén van egy hegyi szil, 270 cm mellmagassági kerülettel. A fa magassága 18 m.

b) Mezei szil árnyékolja be a pápa—ugodi hitbizományi uradalomnak Ugod község határában, a vadkerti majorhoz tartozó legelőt, a majortól 500 lépésnyire DK. irányban, teljesen sík helyen. A fa magassága 22 m, mellmagassági kerülete 540 cm, szép, szabályos, egyensúlyozott koronával, vetületének átmérője 31 m. A törzs 3 m magasságban 4 vízszintesen kinyúló vastag ágra oszlik, a felső ágak örvösen veszik körül a törzset. Ez a szil teljesen egészséges.

c) Szép hegyi szil van a bakonybéli Szent Benedek-rendi apátság kertjében, más tekintélyes méretű és tisztes korú fák társaságában. Ennek a hegyi szilnek mellmagassági kerülete 348 cm, magassága 25 m.

d) Bár az *A)* fejezetben „A tátikai véderdő-rezerváció" cím alatt megemlítettem azt a két hegyi szilt, mely a várrom alatt, a véderdőben áll, itt külön hangsúlyozni kívánom, hogy annál a két szilnél öregebbet, nagyobbat a Bakonyban nem találtam. Mivel a két faóriás egészséges, bizonyára késő utódaink is gyönyörködni fognak bennük.

e) Az Esterházy hercegi hitbizománynak Diszel község határában fekvő sáskai erdeje szélén, a sáskai erdőőri lakás mellett van egy mezei szil, melynek mellmagassági kerülete 285 cm, magassága 14 m.

f) Szép alakú mezei szilfa áll Palóznak község határában a veszprémi káptalan csapásán a palóznaki szántóföldek és Pálffy Gábor erdeje között. Ennek mellmagassági kerülete 434 cm, magassága 18 m. A fa törzse 3 m. magasságban 3 oldalágra oszlik, a főtörzs függőlegesen tör fölfelé. A gyökérfő szokatlanul csomoros, rücskös; a kéreg erősen repedezett.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

5. *Juharfák.*

a) Bakonybélben, a Szent Benedek-rendi apátság kertjében, a már említett más fafajú példányok mellett néhány igen szép juhar is látható 225, 264 stb. cm mellmagassági kerülettel.

b) Urbantsek István erdőmérnök bejelentése szerint Károlyi József gróf fehérvárcsurgói gazdasági udvarán levő hegyes levelű juhar oly terebélyes, hogy csaknem az egész udvart beárnyékolja. A fa magassága 11 m, mellmagassági kerülete 250 cm.

6. *Nyárfák.*

a) Három kanadai nyár áll a hódoséri vasúti hídnál, a Bakonyszentlászlóról Vinyepusztára vezető út mellett Esterházy Pál gróf területén, futóhomokos üde talajon. A fák mellmagassági kerülete 400—450 cm, magassága 25 m.

b) Ezek folytatásában gyönyörű jegenye nyárfasor vezet Vinyepusztára. Ez a nyárfasor körülbelül 1 km. hosszú lehet s valóban festői látványt nyujt. Az egyes fák mellmagassági kerülete a 300 cm-t meghaladja. Sok közte a csúcsszáradt. Nagy kár, hogy már pusztulni kezdenek.

7. *Fenyőfélék.*

a) A pannonhalmi főapátsági uradalomnak Döbrönte község határában fekvő Bende-erdő északi szélén, a 12/b erdőrészben 76 darab 100—200 cm mellmagassági kerületű 20—24 m magas, kiváló fejlettségű feketefenyőfat tartanak nyilván, mint természeti emléket.

b) A bakonybéli apátságnak korábban említett kertjében hatalmas szálak alkotta igen szép lúcfenyősor zár be egy nagy kört. A lúcfenyők közül néhányat megmérve, a következő mellmagassági kerületeket kaptuk: 234, 235, 247, 250, 272 cm. A fák magassága 32—35 m.

c) Néhány szép vörösfenyő is van a kertben 151, 158 cm. kerülettel.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

A bakonybéli medence fenekének üde, mély talaja, a kertet körülölelő Gerence-patak vizének jótékony hatása, a forró napokra az ezen a vidéken bekövetkező éjjeli lehűlés, a gyakori ködök stb. bizonyára hozzájárultak a lúcok és vörösfenyők erőteljes növekedéséhez.

Most azonban egyik-másik fa már száradni kezd.

Az egyik lúcfenyő vágáslapján megolvasva az évgyűrűket, 92-t találtunk.

d) Esterházy Pál grófnak Bakonyszentlászló község határában elterülő „Fenyves" erdejé-ben nem egy erdeifenyő mutat olyan méreteket, amelyek alapján méltó a természeti emlékként való kijelölésre és fenntartásra. Láttunk több törzset 250 cm mellmagassági kerülettel.

8. *Somfák.*

Általános érdeklődés tárgyai a bakonybéli Bencés-apátság kertjének bejáratánál sorakozó somfák, melyek egyikének kerülete mellmagasságban mérve 114 cm., a másiké 84 cm. Négy öregebb fa bőven termő.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

F) *Külföldi, különleges, rendellenes növésű fák.*

a) Gymnocladus canadensis Lamb., agancsfa, vasfa a veszprémi várban, dr. Radványi Viktor apátkanonok kertjében. A fa mellmagassági kerülete 293 cm, magassága 16 m, 3 m magasságban nyolcfelé ágazódik, koronája nem igen terebélyes. A törzs keleti oldalán forradásos seb van, mely nagyon helyesen cementtel van kitöltve és bemeszelve.

Nyugati felén repkény borostyán futott fel rajta és sűrűen ellepte. A fa a kertben méltó környezetben van, honnan gyönyörű kilátás nyílik a szép fekvésű város nyugati és déli részére, tovább a Jeruzsálem-hegyre, a Csatárhegyre és Szentgál vidékére.

b) Paulownia imperialis Sieb. et Zucc., császárfa a veszprémi püspökség sümegi kastélyának kertjében. A kert bejáratánál két fa áll, az út két oldalán. Az idősebb fa mellmagassági kerülete 268 cm, magassága 10 m. A fa már kezd betegeskedni, odujában vadméhek tanyáznak. A másiknak mellmagassági kerülete 110 cm, magassága 8 m.

Ez a fafaj Kína középső részében honos, majd Japánba került, honnan a mult század elején Siebold hozta Európába a magját. Virágja igen szép, kehelyszerű, vöröses lila színű.

Magról igen könnyen szaporítható. A sümegi kastély első udvarán, jó messze a fától, a ház falának lábazatába, sőt az udvari lépcső téglaréseibe furakodott be a magja, ott kikelt és jól fejlődik több hatalmas levelű csemete.

c) Sequoia gigantea Lidley et Gordon, kaliforniai mammutfenyő, Károlyi József gróf lesencetomaji kastélyának parkjában. Három fa áll egymás mellett, melyek közül kettő egyforma, a harmadik némi eltérést mutat. A fák magassága 18—20 m, mellmagassági kerületük 225, 310, 350 cm.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

d) Tilia Tankaeana Wagn. a Tilia argentea és cordata kombinációjából keletkezett és Tanka Sándor veszprémi káptalani főerdőmérnök nevéről és tiszteletére elnevezett korcs, mely a Veszprém város melletti Jutas-puszta közelében áll, az uradalmi réten. A fa mellmagassági kerülete 275 cm, magassága 15 m, koronája terebélyes, északi oldala az uralkodó bakonyi szél hatására fejletlen.

e) Sorbus bakonyensis Jáv. a bakonyi berkenye a botanikusok szerint „a típustól nagyobb, szélesebb levelével és hegyesebb levélkarélyaival különbözik". Keszthely feletti meszes, erdős dombokon, Sümeg körül, Márkónál, a Kápolnadomb feletti erdőben stb. találták.

f) Rendellenes növésű fákat láttam a veszprémi püspökség farkasgyepüi Peres erdejében, a csurgóúti rét felett, hol egy gyertyán és egy vadkörte közös tőből eredve 2 m magasságig egybeforrott, azután a két fa elválik egymástól, 5 m magasságban a vadkörte 2 ágával mint karokkal átöleli a gyertyánt, majd újból elválnak egymástól. A gyertyánfa mellmagassági kerülete 60 cm, a vadkörtéé 35 cm, magasságuk 18 m.

g) Ugyanitt két egymásba nőtt bükk is van. Az öreg bükk átmérője 80 cm, a kisebbiké 16 cm. A föld feldszínén a két fa egymástól való távolsága 50 cm. 3 m magasságban a kisebbik két ágra szakadva, mindkét ággal hozzásimul a nagy bükkhöz, feljebb egyik ágával teljesen belenőtt a nagy bükk törzsébe. Még feljebb a kisebb bükk külön ága belenőtt a nagy bükk egyik oldalágába. Ugyanott találkozik a nagy bükk harmadik ágával, amellyel ugyanazon helyen ismételten összenőtt.

h) A veszprémi püspökségnek Farkasgyepü határában levő Hallgató erdőrészében, a dr. Vass József gyermeküdülőtelep és erdei iskola belsősége mellett bükk-, gyertyán-, szil-, juhar-, hárs-faállományban van egy kandeláberszerű öreg bükk, melynek mellmagassági kerülete 370 cm, magassága 32 m, 6 m magasságban 3 egyenlő ágra oszlik, melyek egyenesen felfelé törnek. Terebélyes egészséges fa.

i) Ugyancsak a veszprémi püspökség farkasgyepüi erdőgondnokságában, Csehbánya község határában, az üzemterv sze-

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

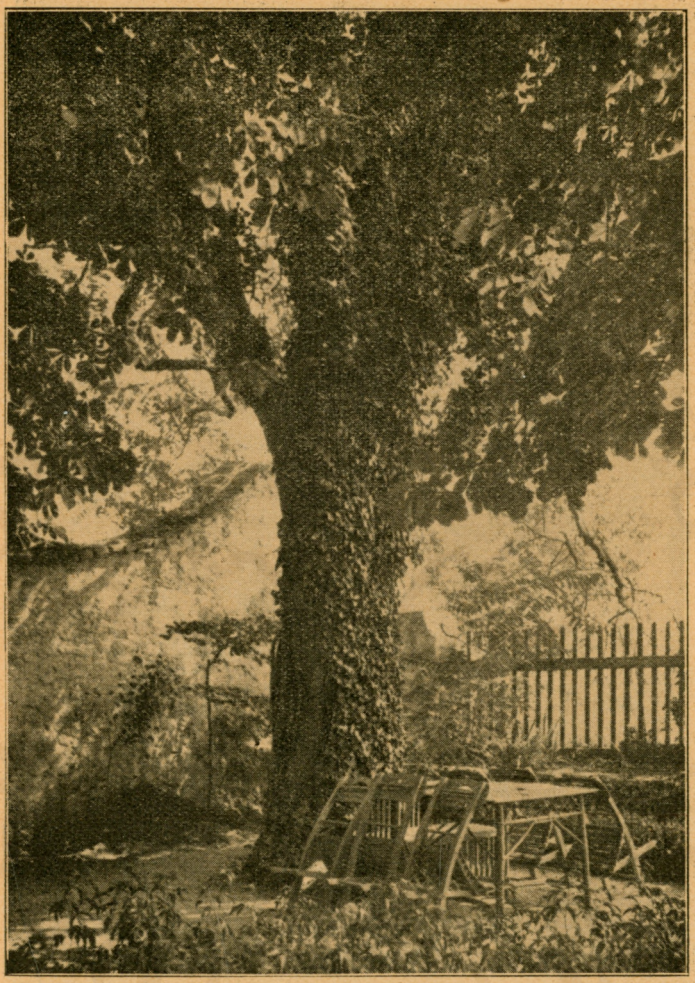

Gymnocladus canadensis. Radvány Viktor veszprémi kanonok kertjében.
(Földváry Miklós felv.)

rint kezelt erdő 66. tagjában van egy 156 cm mellmagassági kerületű erdei fenyő, melyre egy 46 cm kerületű gyertyán kigyó módjára rácsavarodott. Mindkét fa egy tőből nőtt, 2 m magasságig D. irányban, a gyertyán rálapul az erdei fenyőre, azután É. felé csavarodva teljesen körülöleli a fenyőt, míg 5 m magas-

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

Összenőtt gyertyánok a sáskai erdőben. (Földváry Miksa felv.)

ságban elhajlik tőle és vele párhuzamosan halad felfelé. Az erdei fenyő 24 m, a gyertyán 15 m magas.

j) Esterházy Pál gróf uradalmában, a kenyeri birkaakolnál, hol a Bakonyból kilépő s itt már alacsony partú Cuha csendben folydogál, áll egy kislevelű hárs, melynek mellmagassági kerü-

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

Savanyú Jóska akasztófája, összenőtt bükkök a székesfehérvári püspökség erdejében. (Földváry Miksa felv.)

lete 430 cm s mely 2 m magasságban két irányban teljesen vízszintesen bocsájt ágakat. Ezekből felfelé 4 ág nőtt ki, melyek 20 m magasságig emelkednek.

k) Két érdekesen összenőtt öreg bükkfát láttam a székesfehérvári püspökség tési erdeje, B) gazdasági osztályának 13/d.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Ágrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

Kandeláber hárs az Agártető alatt. (Földváry Miksa felv.)

részében, 30 éves bükk-, cser-, juhar-, lúc- és feketefenyő-faállományban.

Az egyik bükk mellmagassági kerülete 242 cm, a másiké 300 cm, magassága 30 m; 2·5 m magasságban egy 24 cm át-

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

mérőjű ággal mintegy vízszintes híddal egymáshoz vannak kapcsolva, mely ág mindkét fa törzsébe úgy van benőve és összeforrva, hogy észre sem vehető, melyik fa bocsájtotta ki az ágat.

A vékonyabb törzsön mintegy 3 m hasadék látható, melyet cementtel be kell tapasztani.

Az összenőtt bükkökről azt mesélik, hogy Savanyú Józsi betyárvezér erre a hídra akasztatta az árulókat.

Ezért ma is Savanyú Józsi akasztófájának hívja a nép.

l) Az Esterházy hercegi hitbizománynak Diszel község határában elterülő sáskai erdeje szélén, a sáskai erdőőri lakás mellett, van két összenőtt gyertyán. A tőből két fa sarjadzik, melyek mellmagasságban összenőttek, mintegy ½ méternyi hosszúságban egy fát alkotnak, azután legyezőalakban 7 ágra szakadnak. A kerülete mellmagasságban 210 cm. Körülötte még több girbe-görbe, ágas-bogas festői alakú gyertyán áll.

m) Ugyancsak az Esterházy hercegi hitbizománynak sáskai erdejében a Felső-Szarvasvölgy fejénél, van egy érdekes növésű kislevelű hárs. Ez tulajdonképpen bizarr külsejű csonka törzs, melyből egyenesen felfelé 4 ág nőtt a magasba. A főtörzs mellmagassági kerülete 335 cm, közepén egy 30 cm átmérőjű köralakú üreg van.

G) *Nevezetes források.*

A Bakony közismerten vízben szegény; igen kevés forrás van, legalább is a Nagy-Bakonyban, ami a tömegét alkotó dolomit és mészkőkőzetből természetszerűleg következik. Bővizű források inkább a Bakony alján törnek elő, míg a hegység belsejében csak a lakott helyek közelében találunk forrásokat, kutakat, melyek mellé települtek annakidején és a víz igen nagy fontosságára való tekintettel a kutat a község nevébe is felvették.

Itt nem ezeket a nyilvános kutakat fogjuk tárgyalni, hanem inkább azokat a forrásokat, amelyek az erdők mélyén, a lakott helyekről távolabb eső zugokban buggyannak elő, vagy amelyeket még kegyelet és poézis övez.

1. A gyertyánkúti forrás a veszprémi káptalan erdejében, az erdőőri lakás alatt, az E/2. cím alatt tárgyalt nagy bükkfa tövében. Mintegy 5000 kh. területen ez az egyetlen forrás, mely télen-nyáron s a legnagyobb szárazságban is ontja a hideg vizet.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

2. Bájos környezetben jön a napvilágra a Csurgókút Magyarpolány község határában, a zirci apátság erdejében. Valósággal dzsungelszerű, kúszó növényekkel sűrűn benőtt bozótban ered a forrás, melynek kristálytiszta vize mintegy tíz lépésig szerényen csörgedez az indák és virágok tövében, hogy azután négy sugárba oszolva, mintegy hat méter magas szikláról levesse magát a mélységbe. A kíváncsi iszalag mindent legyűrve kapaszkodik a vízesés körül őrködő égerfákra, hogy minél több része legyen ebből a kétségtelenül pazar pompájú látványból. A vízesésen alul csobogva nyaldos a tisztavizű csermely egy szürke sziklatömböt, mely a magasból ide lebukva búsan lapul meg a völgyben. Idillikus hely a völgy is, messze elnyúló tarkavirágú erdei rétjével pihentető, csendes, szép magány.

A völgy két oldalán sűrű erdő, a magyarpolányi oldalon ugyancsak keskeny sáv, mely azonban meredek hajlaton terül el. Egyrészt ebből az okból, másrészt a forrás védelmére, de táj szépészeti szempontból is célszerű volna az erdőből mintegy 10 kh.-t véderdőnek, illetve rezervációnak kijelölni és fenntartani, annál is inkább, mert többféle fafaj van itt képviselve, ú. m. lúcfenyő, bükk, nyír, éger, hárs, fűz stb.

3. Elhanyagolt helyen van s meg nem felelő gondozásban részesül Ugod határában, a vadkerti major és az ugodi vasúti állomás között lévő vadkerti forrás, pedig nem is közönséges a vize, hanem savanyú. Cementoszlopba van foglalva, körülötte jegenyenyárfakoszorú, de gondozatlan hely. Mindenesetre jobb sorsot érdemel ez a természeti kincs, amely remélhetőleg hamarosan visszakapja régi díszét és hírét.

4. A legendás bakonybéli Borostyánkútról, melyet a környékbeli lakosság általában csak a Szentkút néven ismer, az A) fejezetben már megemlékeztünk, mégis olyan meghatóan szép és felemelően hangulatos ez a hely, a sziklás, erdőborította Kálváriadomb, a tövénél fakadó hármas forrás, hogy itt is külön kell érintenünk azt.

5. Ugyancsak szó volt már a Lesence völgyében levő Szentléleki forrásról, mely szintén nagy multra tekinthet vissza a szentléleki Pálos-kolostor mellett, de amelyet éppen erre való tekintettel és tájszépészeti szempontból is a jövőben nagyobb gondozásban kell részesíteni.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

Véndoki Szentkút forrása. (Földváry Miksa felv.)

6. Szentkút a neve annak a forrásnak is, mely Tapolcától északra, a véndeki hegy alján, a veszprémi püspökség erdejének szélén szépen van foglalva. Két oldalán egy-egy kereszt áll, tovább néhány öreg gyertyán-, szil-, juhar- és cserfa. Nagyboldogasszony napján szokták ezt a helyet a környékbeli hívők szívesen felkeresni.

7. A veszprémi püspökség sümegi erdejében van egy híres

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

forrás, melyet inkább a kirándulók látogatnak, ez a sarvalyi forrás, mely szépen van foglalva. A föléje emelt építményen a következő felírás olvasható: Sarvaly insontis natura flore creato, presule sub Makay dona priora parit. Anno 1825.

Sokáig próbáltak ennek a latin szövegnek értelmet adni, de nem sikerült. Végre egy nyelvtudós felfedezte, hogy idők folyamán a „dona" szót valaki egy „t" betűvel megtoldotta, mely azt jelenti: „ajándékozza", míg a „dona" szó „ajándékot" jelent; a „t" betű elhagyásával helyesen volt lefordítható.

A forrás néhány száz négyszögölnyi kiterjedésben be van kerítve, mely a benne álló mintegy 40 drb öreg fával az ú. n. kútkert. A fák legnagyobb része hárs, de van több szil és gyertyán is a forrás körül.

8. A tálodi forrás szintén nagy multú. A hagyomány szerint a Dalmáciába menekülő IV. Béla királyunk is csillapította szomját üde vizével és pihent mellette. Ez a forrás Esterházy János gróf pulai erdejében van, a tálodi Pálos-kolostor romja mellett igen szép helyen, öreg fákkal övezve.

9. A szentmiklósi forrás Vállus község határában, Festetics Tassiló herceg erdejében, szintén a régi Pálos-kolostor romja mellett fakad; a romok azonban már alig találhatók. A forrás a vidéknek vízben való szegénységéhez képest szokatlanul bővizű.

10. A gyenesdiási Szent János-forrás a Kesselő-hegy déli lábánál fakad. Dr. Dornyay Béla azt írja, hogy ez a forrás, helyesebben mondva forráscsoport, melyek igen szép környezetben, szőlőhegyek és gyümölcsösök szomszédságában törnek a felszínre, oly bővizűek, hogy igen kis távolságra már malmot hajtanak. Mintegy száz évvel ezelőtt Talabér János egy faragott kőoszlopot állíttatott a forrás mellé, az oszlopra Nepomuki Szent János-szobrot helyeztetett a következő felirattal:

N: Talabér János
K: buzgósága
Nep. S. János
Tiszteletére
Emelte 1828.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

11. Király kútja Lovas község határában, a veszprémi káptalan csopaki erdőgondnokságának kezelése alatt álló s beerdősítendő területén, Felsőörs közelében van. Ez a hármas forrás, mely kristálytiszta, bővizű, eredetileg a dolomitszikla tövéből fakadt, utóbb alább három helyen tört elő a víz.

A forrást előbbi helyén újból meg kell nyitni, megfelelően foglalni, a környékét rendezni és csinosítani s akkor ez a forrás ismét méltó lesz nagy multjához és Mátyás király emlékéhez, aki ennél a forrásnál vadászatai alkalmával megpihent.

A forrás felett festői sziklacsoport ad szép keretet, melyet iszalag cserző, szömörce és sóskaborbolya lepett el.

Dr. Dornyay Béla szerint a Királykút völgyében Magyarországon a maga nemében páratlanul álló triasz-feltárást láthatunk, mely 1—2 kivétellel magában foglalja a bakonyi triásznak csaknem összes rétegcsoportjait biztosan követhető sorrendben.

12. A Somlóhegy ÉK lábánál, a Somlóvár alatt, szőlők között van a már századok óta ismert és említett Szent Mártonforrás, mely mellett a Szent Mártonnak szentelt kápolna és egy kereszt áll. Ez a forrás a híres vásárhelyi apácáknak birtokához tartozott, melyről már a XIV. századbeli okleveleink is említést tesznek.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

Érdekes, szép sziklák.

Jóllehet a Bakony-hegység főként mészkőből és dolomitból van felépítve, mégis nem sok oly vad, bizarr, félelmetes, csipkés él, csúcs, fal látható, mint az Alpok némely vidékén. Ennek magyarázata bizonyára az, hogy idők folyamán a víz és szél és egyéb behatások simítottak az ősi arculat redőin.

Néhány különösen érdekes sziklát a következőkben sorolok fel:

1. Emberkő körülbelül 10 m magas dolomitszikla Diszel község határában az Esterházy hercegi hitbizomány sáskai erdejében a Felső-Szarvasvölgy sziklakapujában. Mellette festői alakú dolomitfalak és oszlopok, körülötte bükk-, gyertyán-, kőrisfaállomány, alatta leszakadt mohos sziklák. A hatalmas kőtest kámzsás barátnak alakját mutatja, ki őrködik a völgy torkolatánál.

2. A bakonybéli Szentkút tárgyalásánál már szó volt a Kálváriadomb erdősűrűjében fekvő mohás sziklákról, melyekről azt regéli a hívő nép, hogy azok az itt Szent Mór társaságában remete életet élt Szent Günther bencés szerzetes könnyjei.

3. A m. kir. honvédkincstárnak Isztimér község határában fekvő barokvölgyi véderdejében Királyszállástól ÉK.-re körülbelül egy km-nyire mutatnak egy dolomit sziklalapot, melyről azt beszélik, hogy az Mátyás király vadászasztala volt.

Ennek a sziklának romboid alakú a vízszintes felső lapja, melynek oldalai 290x300x150x170 cm hosszúak. Az asztallap vastagsága 160 cm. Mellette van a Barokvölgy száraz, köves feneke; a völgy oldalán pedig hatalmas sziklák között bükk-, gyertyán-, kőris-, juhar-, cserfaállomány.

4. Müle sziklája. Ez a szikla egyik tagja annak a 20—25 m

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

Emberkő az Agártető alatti Felső-Szarvasvölgyben.

(Földváry Miksa felvétele.)

magas négyes tagozatú, függőleges falú sziklacsoportnak, mely Quadt Sándorné hercegné, Esterházy Mária Anna grófnő balatonarácsi véderdejében van. A sziklacsoport megérdemli a megemlítést egyrészt azért, mert festői képet nyujt az egyébként is szép völgynek, másrészt a mintegy 3 k. holdnyi területen levő sziklacsoportnak mindenféle zavartatástól való megkímélése esetén remélhető, hogy abban ritka emlősök ütnek tanyát és kiveszőfélben levő ragadozó madarak fognak fészkelni.

A néprege szerint valaha egy Müle nevű bakonyi betyár búvóhelye volt, kinek nevét ma is őrzi.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

3. Tatárkövek. Károlyi József gróf fehérvárcsurgói erdejében a községtől mintegy 2 km-nyire különböző nagyságú, kockatörésű darabokban igen kemény homokkősziklák hevernek rendszertelenül szanaszét. Nagyon érdekes alakulat, amilyen csak több km távolságban levő hegyekben található. Mivel fenyőerdősítés van rajtok, a televényképződés folytán észrevehetően a felszín alá kerülnek.

Érdekes a magyar nép intelligenciájából folyó az a megfigyelése, hogy ezek a homokkősziklák nem azonosak a környék kőzeteivel s mivel geológiai tudás hiányában erre magyarázatot nem talált, a képzelőerőhöz fordult s azt regéli, hogy ezek a sziklák megkövült tatárok, kiket Szent László király átokkal sujtott.

6. Ugyancsak Károlyi József grófnak Fehérvárcsurgó község határában levő birtokában, a Gaja balpartján áll egy jellegzetesen toronyalakú, a vízszinttől számítva 30 m magas szikla.

7. Táborkő a Gerence vadregényes völgyében, a pápa-ugodi hitbizományi uradalom erdejében, a Gerence-patak medre mellett nyúlik a magasba. Az erdős, sziklás, kanyargós völgynek ez nem egyetlen ékessége, hisz annyi a megragadó, érdekes, szemet gyönyörködtető részlet a hosszú Gerence völgyében, hogy tulajdonképpen az egész völgyet természetvédelmi területté lehetne nyilvánítani.

8. Puszta-Palota. Várpalotától északra mintegy három km-nyire van egy kiugró kocka alakú mészkőszikla, rajta Mátyás király egykori vadászkastélyának romjai láthatók, mely a déli oldalt kivéve, meredek sziklafalon áll.

9. Madárfej-szikla Tanka Sándor főerdőmérnök elnevezése szerint. Ez a szikla a veszprémi káptalan csopaki véderdejében, a nosztori Csapásvölgyben, a pisztrángos tavaktól mintegy ½ km-nyire, a völgy Ny. felé hajló oldalán, az erdei út felett mintegy 5 m magasságra emelkedik. Mindkét oldalán repkény, borostyánnal, iszalaggal és mohával van ellepve, mely igen szép köntösbe öltözteti az érdekes mészkősziklát. Felette keskeny sziklaorr mered az égnek.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

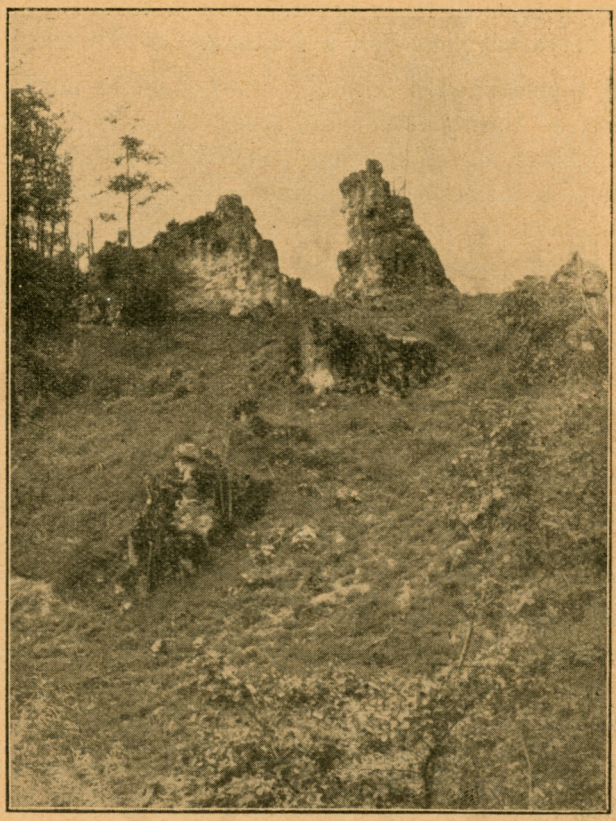

Gerencevölgyi dolomitsziklák a Táborhegyen.
(Földváry Miksa felvétele.)

10. Péter-szikla a Somlóhegy süvegén, a hegy D. oldalán. Egymáson heverő szürke bazaltlapok sokasága 8—10 m magasságig, melynek egyik oldala a hegy tömegének támaszkodik, a másik függőlegesen szakad lefele.

11. Kinizsi sziklája ugyancsak a Nagysomlón a Somlóvár közelében. Ennek a sziklának nyeregalakú mélyedéséről az a monda kering a nép között, hogy az a népszerű híres katona lába nyoma.

J) *Barlangok.*

Országos hírre igényt tartó barlang a Bakonyhegységben és

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

környékén a tapolcai tavas barlang, míg a többi leginkább csak amolyan betyárbúvóhely volt a multban.

1. A tapolcai tavas barlang, mely Tapolca alatt húzódik, mindenesetre természetvédelmi szempontból is figyelmet érdemel. Cseppkövek ugyan nincsenek benne, de hatalmas termei és hosszú folyosói nemcsak a természetbarátot és turistát, hanem a tudóst is érdekelhetik és pedig elsősorban a zoológust, hisz dr. Dudich Endre szerint csak ebből a barlangból ismerjük hazánk egész területéről a Sinella coeca nevű vak ősrovart.

2. Pincelyuk a neve annak a kis barlangnak, amely Németbánya község határában, a veszprémi püspökség jóváhagyott üzemterv szerint kezelt erdejének 17/b. részében igen meredek oldalon, sziklák között van, mintegy 400 m-nyire a tenger felett. Hat m magas sziklafal alján 3 m hosszú, 1.5 m széles és ugyanolyan mély üreg, a bejárata mellett kőpad, amelyről messze ellátni a szemünk előtt elterülő előhegyekre, pápai síkságra. Savanyú Józsi, a hírhedt bakonyi betyár tanyázott benne. A körülötte tornyosuló s a csenevész növésű fiatal erdő fölé emelkedő sziklacsoportok patyolatfehérre kopott falai messze távolra világítanak s vaksötétségben is irányt mutattak a bujdosó szegénylegényeknek.

3. Odvaskő az előbbinél jóval terjedelmesebb barlang a pápa-ugodi hitbizománynak Szűcs község határában levő erdejében, a Gerencevölgybe torkolló Szarvad-árokra hajló meredek hegyoldal kopasz fejénél. A barlang előtt töbörszerű mélyedés, oldala mohás. A barlang hossza mintegy 15 m, szélessége 7 m, belső magassága 2—4 m, a végén mélyen benyúló kárpit függ le.

4. A szép és ritka flórájáról nevezetes Barokvölgyben a m. kir. honvédkincstárnak Isztimér község határában elterülő véderdejében, Királyszállás közelében a völgy keleti oldalán több emeletnyi magas sziklafalak, tornyok és fokok közötti hasadékban rejtőzködik Rózsa Sándor barlangja, mintegy 5 m hosszú, ugyanolyan széles odú. A bejárat két oldalán két hatalmas bástyaszerű sziklaoszlop áll őrt, előtte mohás, nedves, szürke sziklák hevernek. Sötét, vad, félelmetes hely, igazi rablótanya, pedig nagyon valószínű, hogy a híres betyárvezér, Rózsa Sándor, aki-

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

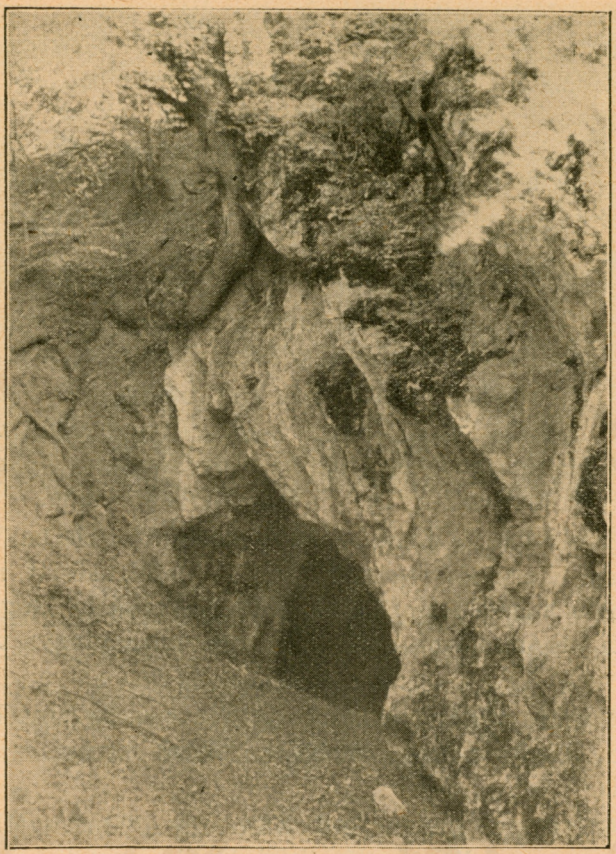

Az Odvaskő-barlang a Gerence völgyében.
(Földváry Miksa felvétele.)

nek kétes dicsőségét tartja fenn nevében ez a barlang, sohasem tanyázott benne.

5. Még feltáratlan az a barlang, melynek egyelőre csak a nyílása ismeretes az Esterházy hercegi hitbizománynak Diszel község határában levő erdejében, az Ágó-fennsík déli peremén. Vörös és szürke bazalttufában 8—10 méternyire rézsút lefelé vezet egy nyílás, mely télen gőzölög s a hó rögtön elolvad rajta.

6. Nádasdy Pál gróf lókúti erdejében a Borzás részben van a Kőház nevű sziklaodú, mely szintén nincs még feltárva és melyről azt beszélik, hogy valaha betyártanya volt.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

7. Sobri Jóska rejtekhelyének mondják azt a barlangot, mely Bodajk község határában, Grünfeld Sándor birtokán van, a Gaja baloldalán levő mészkősziklák között.

8. Ugyancsak Sobri Jóska tanyájának hívják azt a barlangot is, mely Károlyi József gróf uradalmában, a Széles árokban levő vadászház közelében, az árok jobboldalán van, mely mindössze 3 méter hosszú, de annyira el van rejtve a kutató szeme elől, hogy a nép nem kételkedik abban, hogy a híres, kalandos életű betyárvezér tényleg a barlangban lakott. Természetes, kicsiny ablakából jól át lehet tekinteni a környezetet, viszont az útról a bejárat nem látható.

9. A székesfehérvári püspökség tési erdejében a már említett Sötéthorogvölgy és Móroctető között, Prohászka fája közelében, a Kőpajta nevű vadászkunyhóval szemben látható egy 15 m mély sziklahasadék, ez a Kőpajta-sziklabarlang.

10. Bakonykútitól délre, a Baglyashegy közelében haladó karsztos dolomitsziklás regényes völgy sziklafalai között, nehezen megtalálható helyen fekszik a Csikvárágya nevű barlang, mely a nép hite szerint természetesen szintén zsiványtanya volt valamikor.

11. A Cuha sziklás birodalmában, Vinyepuszta közelében van a kőpince mészkőbarlang, mellette bővizű forrás és hatalmas szikla.

12. A Bakony szívében levő Kőrishegy alján, a Márványvölgyben van a meglehetősen mély Ördöglik.

K) *A földfelület sajátságos alakulása.*

Ezen a címen összefoglaljuk azokat a nevezetességeket, amelyek a földfelületen érdeklődésünket felkeltik.

Ilyenek volnának:

1. Macskalik víznyelőtöbör a Kabhegy oldalán, Nagyvázsony község határában, az uradalmi erdő és az úrkúti legelő határvonalában. Ez a tölcsér mintegy 40 m átmérőjű, 25 m mély, a fenekén barlangszerű nyílás, mely a beömlő csapadékvizet elnyeli s valószínűleg a devecseri völgyben adja vissza a felszínnek.

2. A Nyirtó eliszapolt tölcsér a Kabhegy oldalán, a nagy-

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

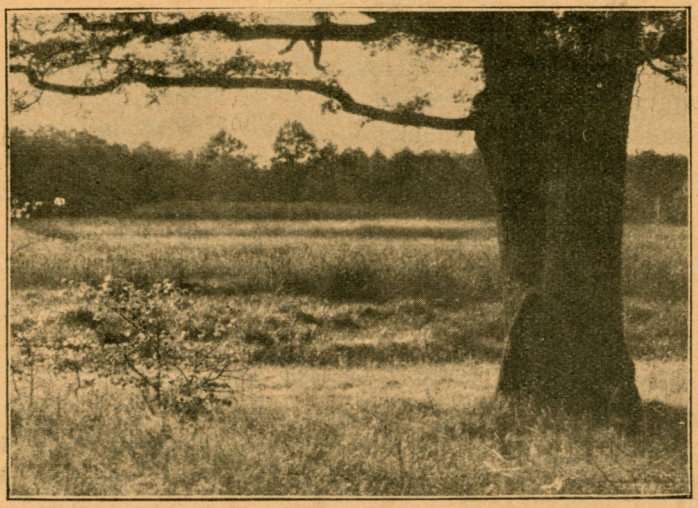

A Nagyvázsony melletti Kabhegyen levő Nyirtó kocsántalan tölggyel.
(Földváry Miksa felvétele.)

vázsonyi uradalom erdejében. Lefolyása nincsen; csupán csapadékvízből táplálkozik; bár vízkörnyéke elég nagy, nem sok víz van benne. Egész kiterjedése 2 khold. A sás, nád, káka, gyékény mindinkább szaporodik úgy, hogy nyilt víztükör már alig van. A récefélék nagy tömegekben szokták ellepni s fészkelnek is benne.

Körülötte 20—30 éves tölgy-, cser- és gyertyánállomány, partján hatalmas kocsánytalan tölgyfa áll.

Megfigyelték, hogy az erdei vad nem jár a Nyirtó vizére, holott igen kevés forrás van a Kabhegyen. Valószínűleg azért nem keresi fel a vad, mert a sok korhadó növény kellemetlen ízt kölcsönzött a víznek.

3. Ugyanilyen, de jóval kisebb a Verébtó, mely ugyancsak a nagyvázsonyi uradalomban, a Kabhegy oldalán fekszik. Kiterjedése csupán 0.5 kh. Naiv monda fűződik hozzá, illetve a szélén álló örek tölgyfához.

4. Mint egy rombadőlt, vagy föld alá süllyedt s kiásott ősi vár, úgy hat a szemlélőre anagyvázsonyi uradalomnak, a régi úrkúti erdészlak mellett, szünetelő mangánbánya felszínén levő érdekes alakú mészkősziklák csoportja.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

BEFEJEZÉS.

Ismételten hangsúlyoznunk kell azt a köztudatba már átment megállapítást, mely az előadottakból is következik, hogy a természetvédelem ügyében, annak minden vonatkozásában az állami erdészetnek teret kell biztosítani s a természeti emlékek kijelölésénél, lajstromba foglalásánál, leltározásánál, ellenőrzésénél, mint az a legtöbb külföldi államban is be van vezetve, az erdészetnek közre kell működnie, hisz — amint az ebben az értekezésben is olvasható, a természeti emlékek csaknem kizárólag az erdőben vannak.

Bakonyi adataink összegyüjtésének ideje alatt jelent meg a legújabb természetvédelmi törvény, a karintiai 1931 április 27-iki törvény s most az 1932. évben annak végrehajtási utasítása, mely teljes és feltétlen védelmet biztosít az ebben az értekezésben is tárgyalt több növény- és állatfajnak, nevezetesen:

a cifra kankalinnak (Primula auricula L.), a tarka rigópohárnak (Cypripedium calceolus L.), a henye boroszlánnak (Dalphne cneorum L.), a fehér tavi rózsának (Nymphaea alba L.), a sárga tavi rózsának (Nuphar luteum L.); részben a tiszafának, havasi fenyőnek és égernek stb.;

az állatvilágból: a sündisznónak (Erinaceus europaeus L.) és a nyusztnak (Mustela martes L.),

a madarak közül: a réti sasnak (Haliaetus albicilla L.), a halászsasnak (Pandion haliaetus L.), a gatyásölyvnek (Archibuteo lagopus Brün.) és a jégmadárnak (Alceda ispida L.).

Végül meg kell jegyeznünk, hogy a bakonyi fontosabb természeti emlékek, vagyis a természetvédelmi területek könnyebb megtalálása végett egy átnézeti rajzot mellékelünk.

IRODALOM.

1. Dr. Békefi Remig: A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban. Budapest. 1907.
2. Blattny Tibor: Az erdőtáj átalakulásairól. Erdészeti Lapok. 1913. évf. 21. füzet.
3. Dr. Borbás Vince: A Balaton flórája. A Balaton tavának és partmellékének növényföldrajza és edényes növényzete. A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei. Budapest. 1900.
4. E. Bradler: Die Eibenschätze des Eichsfeldes. Naturschutz 12. évf. 9. szám.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

5. Chernel István: Magyarország madarai különös tekintettel gazdasági jelentőségükre. Budapest. 1899.
6. Dr. Cholnoky Jenő: A természeti emlékek védelme. Földrajzi közlemények. L. I. kötet. 1923. évi VIII—X. füzet. Budapest.
7. Dr. Degen: Rosa Györffyana n. sp. et species diversae generis Rosae a Prof. Győrffy in montibus Bakonyensibus collectae. A szegedi m. kir. Ferenc József-tudományegyetem „Tudományos közleményei." „Természettudományi Értekezések. Szerkesztik Győrffy István és Ortvay Rudolf. II. kötet. 1. füzet. Szeged. 1925.
8. Dr. Dornyay Béla: A Bakonyban. Turistaság és Alpinizmus. IX. évfolyam. 1919. évi 8. szám. Budapest.
9. Dr. Dornyay Béla: Bakony. Részletes magyar utikalauzok. Budapest. 1927.
10. Dr. Dornyay Béla: Hajnalmadár a Bakonyban, Aquila, 1922. évf. XXIX. kötet.
11. Dr. Dudich Endre: Az aggteleki cseppkőbarlang és környéke. K. M. Természettud. Társulat. Népszerű természettud. könyvtár. Budapest. 1932.
12. Fekete Lajos és Blattny Tibor: Az erdészeti jelentőségű fák és cserjék elterjedése a magyar állam területén. Selmecbánya. 1913.
13. Dr. Gáyer Gyula: Vasvármegye fejlődéstörténeti növényföldrajza és a praenorikumi flórasáv. Vas vármegye és Szombathely város Kulturegyesülete és a Vasvármegyei Múzeum I. évkönyve. Szombathely. 1925.
14. Dr. Julius Gáyer: Der Bakonyer Wald. Mitteilungen der Deutschen Dendrologischen Gesellschaft. Nr. 38. 1927.
15. Dr. Julius Gáyer: Die Eibe im Bakonyer Walde. Mitteilungen der Deutschen Dendrologischen Gesellschaft. Nr. 42. 1930.
16. Hanusz István: Fűben, fában. Budapest. 1905.
17. Dr. Gustav Hegi: Aus den Schweizerlanden. Verlag Orell Füssli Zürich.
18. Hunfalvy János: A Magyar Birodalom természeti viszonyainak leírása. Pest. 1864.
19. Dr. Jávorka Sándor: Magyar Flora. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára. Budapest. 1924.
20. Dr. Jávorka Sándor: Újabb florisztikai adatok. Magyar Botanikai Lapok. Budapest. 1930. I./12. száma.
21. Dr. Jávorka Sándor: A tátorján Magyarországon. Természettudományi Közlöny. Budapest. 1932 szeptember, 64. kötet, 17—18. szám, 963—964. füzet.
22. Dr. Jávorka Sándor: A Sorbus torminalis (L.) Cr. magyar keverékfajai. Magyar Botanikai Lapok, Budapest, 1926. évi I./12. szám.
23. Dr. Jávorka Sándor: A bakonyi „vénhedő tiszafa." Természettudományi Közlöny. Budapest. 1929. évi április 15.
24. Kaán Károly: Természetvédelem és a természeti emlékek. Budapest. 1931.
25. Kaán Károly: A természeti emlékek fenntartása. Budapest. 1909.
26. Dr. A. Kerner: Der Bakonyer Wald. Eine pflanzengeographische Skizze. 1856.
27. Dr. L. Klein: Zierträucher und Parkbäume. Heidelberg.
28. Dr. Lovassy Sándor: Magyarország gerinces állatai és gazdasági vonatkozásaik. Budapest, 1927.
29. Dr. Lovassy Sándor: Adatok a Balatonvidék madáréletének ismeretéhez. Természettudományi Közlöny 1913, augusztus 15. XLV. kötet, 16. szám, 584. füzet.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

30. Dr. Lóczy Lajos: A Balaton környékének geomorfológiája. Pótfüzetek a Természettudományi Közlönyhöz. Budapest, 1913. évfolyam, 1—2. szám, CIX—CX. pótfüzet.
31. Dr. Mágocsy—Dietz Sándor: Adatok a Balaton és környéke flórájának ismeretéhez. Botanikai Közlemények 1914. évi 5—6. füzete. Budapest, 1914.
32. Dr. Nagy Jenő: Magyarország avigeographiai felosztása és jellemzése. Állattani Közlemények, XVI. 1917.
33. Dr. Pillitz Benő: Veszprém vármegye növényzete. A veszprémvármegyei múzeum kiadványai. Veszprém, 1908.
34. Dr. Rédl Rezső: Az Esztergár-völgy flórája. A veszprémi kegyesrendi róm. kath. gimnázium 1927—1928. tanévi értesítőjében. Veszprém.
35. Dr. Rédl Rezső: Adatok a Nyugati Bakonyalja flórájának ismeretéhez. A veszprémi kegyesrendi r. k. gimnázium 1929—1930. értesítőjében. Veszprém.
36. Dr. Rédl Rezső: Primula auricula L. a Bakonyban. Botanikai Közlemények 1928. évi XXV. kötetében.
37. Dr. Rédl Rezső: A bakonyi tiszafa pusztuló új lelőhelye. A veszprémi kegyesrendi róm. kath. gimnázium 1928—1929. értesítőjében. Veszprém.
38. Dr. Rédl Rezső: A bakonyi tiszafa előfordulása. Természettudományi Közlöny 63. kötet, 1931. május 1-én megjelent 9. számában.
39. Dr. Rédl Rezső: Képek a Bakony flórájából. A veszprémi kegyes tanítórendi r. k. gimnázium 1931—1932. értesítőjében. Veszprém.
40. Dr. Rédl Rezső: Adatok a Bakony flórájának ismeretéhez. A veszprémi kegyesrendi róm. kath. gimnázium 1930—1931. értesítőjében. Veszprém.
41. Dr. Römer Flóris: A Bakony. Természetrajzi és régészeti vázlat. Győr. 1860.
42. Dr. Walther Schoenichen: Einige Bemerkungen über die Eibe. Naturschutz. 13. évf. 2. szám.
43. A. Steinbrecht: Der Eibenwald bei Wessobrunn. Naturschutz. 11. évf. 8. szám.
44. Tagányi Károly: Magyar erdészeti oklevéltár. Budapest. 1896.
45. Wagner I.: Hárstanulmányok. Magyar Botanikai Lapok. 1932. I./12. szám.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2020. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/68-1/2020.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
1831
1866

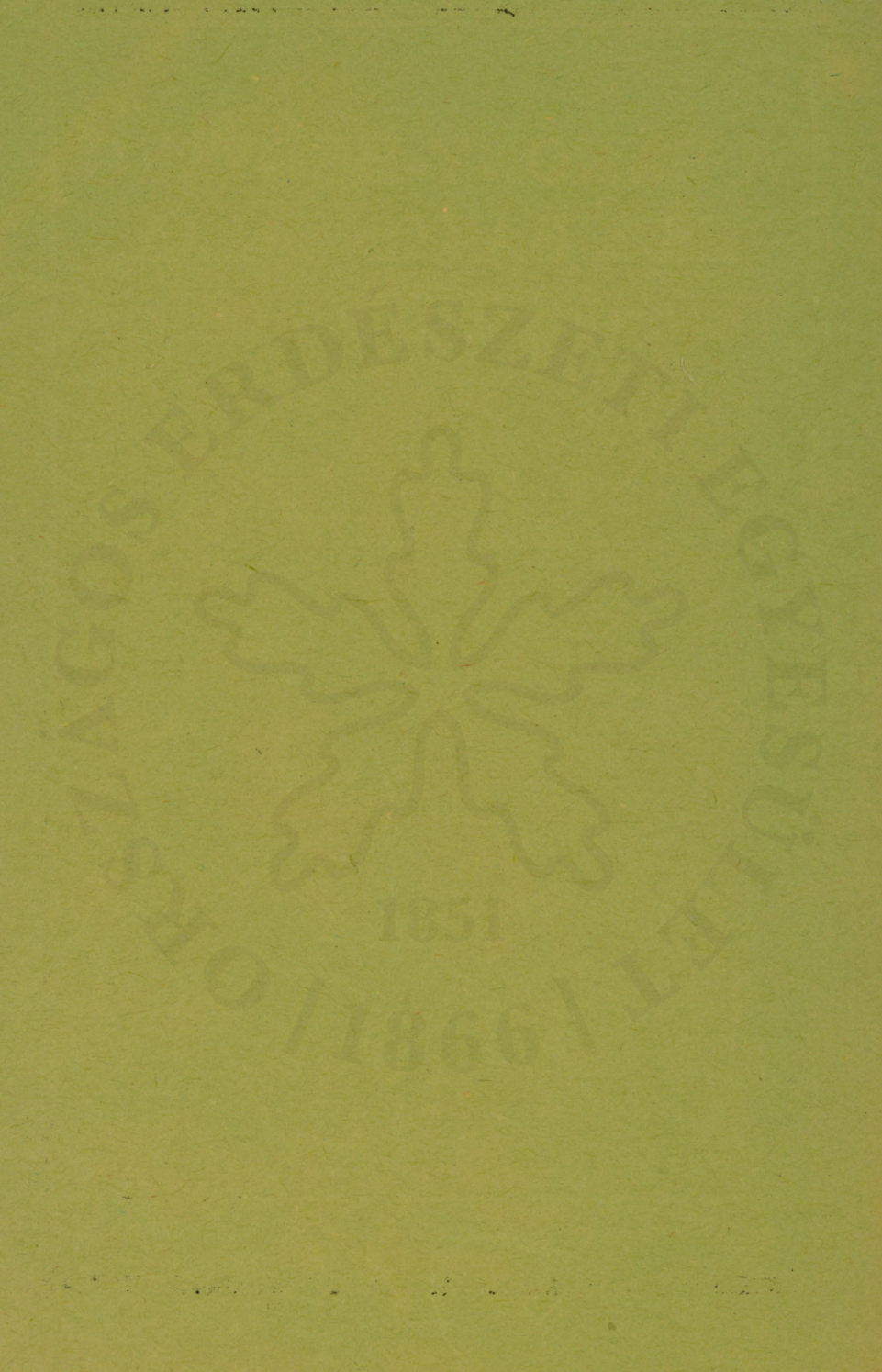

ORSZÁGOS ERDÉSZETLEGYESÜLET

1851

1866